

HALİT ZİYA UŞAKLIĞIL'IN *FERHUNDE KALFA* HİKÂYESİNDE BEDEN YAPISI İLE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ MÜNASEBETİ*

Ferda ATLI**

ÖZET

İçerisinde birçok muammayı barındıran insan yüzyıllarca farklı bilimlerin çeşitli yöntemleriyle daha anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. Psikoloji ve edebiyat bilimleri de insanın kendisini keşfi için çıkılan yolculukların en caziplerindedir, denilebilir. Bu iki bilimin ortak paydası olan insanın beden ve kişilik yapısı arasındaki uyum/uyumsuzluk problemleri her iki bilimin de dikkatini çekmiştir. Psikoloji biliminde kişilik çözümlenmesi yapılırken muhatabın dünyaya varoluşunu sergilediği vitrini olan bedeni, davranışların sebeplerini bulmada gözden uzak tutulmamaktadır. Edebiyatta ise yazarın zihin dünyasında oluşturduğu kahramanlara farklı özellikler yüklerken bedensel ayrıntıları kullandığı görülmektedir.

Milattan önceki yüzyıllarda Çinlilerle başlayan beden yapısından hareketle karakter tahlili daha sonra Eski Yunan'da da görülmüştür. Aristo hayvanlarla insanların yapısal benzerliklerinden yola çıkarak psikolojik tahlillere girişmiştir. Hipokrat ise insan vücudundaki sıvıların oranına göre psikolojik bir sınıflandırmaya gitmiş daha sonra biotipoloji olarak adlandırılacak bir alanın şekillenmesini sağlamıştır. Batı'da bu gelişmeler olurken Doğu'da da *ilm-i kuyâfet (physionomy)* gibi ilimlerle beden yapısından yola çıkılarak kişilik analizine başvurulduğu bilinmektedir.

Bu çalışmada Halit Ziya Uşaklıgil'in *Ferhunde Kalfa* adlı hikâyesinin ana kahramanı olan Ferhunde'nin beden yapısı ile psikolojisi arasındaki irtibata değinilmektedir. Kretschmer, Sheldon ve Corman'ın "*Beden Yapısı Yüz Yapısı ve Karakter*" adlı eserinden yola çıkılarak hem kişiliğin dış yapıyla ilişkisi hem de Uşaklıgil'in muhayyilesinden yansıyan Ferhunde'nin Kretschmer, Sheldon ve Corman'ın kuramıyla gösterdiği paralellikler sorgulanmaktadır. Bütün bu verilerin tasnifi ve tahlili, edebi eserlerde kişilerin beden yapısı ile kişilik özellikleri arasında paralellikler yahut zıtlıkların varlığı sonucunu doğrular niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, Halit Ziya Uşaklıgil, beden-kişilik ilişkisi, Kretschmer, Sheldon, Corman.

*Bu makale, 6-8 Şubat 2014 tarihinde Roma'da düzenlenmiş olan "III. European Conference on Social and Behavioral Sciences" adlı sempozyumda sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: ferdaatli@hotmail.com

**THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSONALTY TRAITS AND
THE BODY SHAPE IN HALİT ZİYA UŞAKLIĞIL'S STORY,
FERHUNDE KALFA**

ABSTRACT

Human is an enigma. A variety of methods have been tried to be make clear to this enigma. The science of psychology and literature to be help people to explore themselves. Both in science harmony or disharmony between body structure and character are important. In psychology behind body structure is important in analyzing the causes of behaviour. In literature, the body structure, which was formed in the mind of the auther may be used in analyzing the personality of the hero.

In B.C., body shape analysis started in China and then practiced in Ancient Greek. The cornerstones of this filed, which would later on titled as biotypology are Aristotles' analysis of similarities between animals' and humans' bodies and Hipocrat's psychological classifications based on humans' body chemicals. While this kind of changes happened in the West, in the East there was *physionomy*, which was again about analysing the personality through body shapessin.

This study aims to explore the reflections of the character's body shape and personality. In this study, based on the work of Kretschmer, Sheldon ve Corman "Body Shape, Face Shape and Character", comments on the relationship between Ferhunde's physical and psycholoigical traits.

Key Words: Turkish literature, Halit Ziya Uşaklıgil, the relationship between body shape and personality, Kretschmer, Sheldon, Corman.

Giriş

İnsanın evreni ve kendisini keşfetme merakı şüphesiz ki ilk insandan itibaren varolagelmıştır. Toplumsal bir varlık olan insanın kendisini ve muhatap olduğu hemcinslerini tanıması, yaşamını idame ettirmesi için gerekli bir içgüdü olan 'güvenlik' duygusunu sağlamasının yanında insanların kendilerine uygun rollere bürünmesine de zemin hazırlamıştır. Duygu, düşünce ve davranışları derinlemesine inceleyen edebiyat ve psikoloji bilim dallarının aynı kaynaktan - insandan- beslendikleri aşikârdır. Bu sebeple kimi zaman psikoloji ve psikiyatri ile ilgilenen bilim adamları edebî metinlere; kimi zaman edebiyatla ilgilenen bilim adamları psikolojiye yönelmişlerdir.

Milattan önceki yıllara dayanan beden yapısına göre karakter tahlili metodu 20. yüzyılın ilk yarısında bilimsel olarak kullanılmaya başlamıştır. İlk olarak milattan önceki yıllarda Çinliler tarafından uygulanan bu metot daha sonra Eski Yunan düşünürleri tarafından ele alınmaya başlanmıştır (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 5). Platon *Devlet* adlı eserinde insanın içinde varolan üç duygudan ve bu duyguların karşılık geldiği organlardan bahsetmiş, insanın akıllı yanı başı, atılgan ve öfkeli yanı kalbi, hazza düşkün yanı ise midesidir (2013:142-143-144). Böylelikle kişilerin bedensel özellikleriyle kişilik özellikleri arasındaki bağ bu dönemde de sorgulanmaya

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014*

devam etmiştir. Aritoteles'in hayvanlara benzerliklerinden yola çıkarak insanların huylarını çözümlenmeye çalışması ve hayvan bedeni-insan bedeni ve kişisel özellikler arasında paralellikler kurması bu konuda farklı bir boyut getirmiştir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 5).

Ünlü bir tıp âlimi olan Hipokrat'ın bedende bulunan sıvıların oranına göre karakter yapılarını sınıflandırması "biotipoloji" bilimi için önemli adımlardandır. Hipokrat'ın hıltlar teorisine göre belli başlıklar altında topladığı insan tiplerinin özelliklerinin Fouillée tarafından tespit edildiği bilinmektedir. Fouillée'ye göre insan tipleri "safıralı, lenfatik, sinirli ve kanlı" olarak sınıflandırılabilir. Safıralılar, "çok hareketli, ani ve aşırı tepkilidirler"; lenfatikler, "durgun, tembel ve tepkileri ağırdır"; sinirli "çoşkulu, hareketli, tasarlayıcı ve yapıcıdır"; kanlılar, "hayalci, duygusal ve sebatsızdır". Fakat bu dört grubun ayırıcı özelliklerini ortaya koyan ve belirginleştiren Galien'dir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 5). Doğu kaynaklarında ise Hipokrat'tan alınan bu teorisinin geliştirilerek tıp alanında uygulandığı görülmektedir. İbn-i Sina, *El-Kanun Fi't-Tıbb* adlı eserinde mizaçları vücutta bulunan 'kan, safra, balgam ve sevda' unsurlarının fazlalığına göre değerlendirmiştir. Ayrıca vücuttaki sıcaklık, soğukluk, nem ve kuruluğun da mizacı etkilediğini, özellikle sevda (kara safra) unsurunun vücutta fazlalaşmasının akıl hastalığına yol açacağını belirtmiştir (İbn-i Sina, 1995). Eserde hem mizaçlar tanıtılmış hem de çeşitli hastalıklardan korunma yolları mizaçlara göre tasnif edilmiştir. İbn-i Sina'nın adı geçen bu kıymetli eserinin uzun yıllar hastalıkların tedavisinde kullanılmış olduğu bilinmektedir.

İlk Çağ filozoflarının üzerinde durdukları bir diğer konu olan enasır-ı erbaa unsurları da kişilik özellikleri ile paralel bir zemine oturtulmuş Hipokrat'ın hıltlar teorisi ile hava, su, toprak ve ateş elementlerinin kişinin varlığında önemli etkilere sebep olduğu savı ortaya atılmıştır. Evren nasıl ki bu dört unsurdan meydana geliyorsa küçük bir evren olarak görülen insan da bu dört unsurun etkisi altında meydana gelmiş ve böylelikle büyük evrenle ortak maddelerden yaratılmış olmanın uyumuna erişmiştir. Önce tek tek ele alınıp evrenin ana maddesi olarak gösterilen bu dört element Empedokles ile tam bir birlik kazanmış, evrenin yaratılışının temelinde hava, toprak, su ve ateşin olduğu kabul edilmiş, Platon ve Aristoteles tarafından bu anlayış sorgulamalarla geliştirilmiştir. Bu sebeple doğum anında gezegenlerin konumlanışına göre "enasır-ı erbaa" olarak adlandırılan dört unsurun insan yapısını oluşturduğu inancı gerek İslam kültüründe gerek diğer inanışlarda kendini göstermektedir. "Hava, ateş, su, toprak" elementleri kişinin mizacını oluşturan temel faktörler olarak belirlenmiştir (Öztürk, 2001: 25). Bu düşünce Doğu uygarlığı tarafından da tam olarak benimsenmiş tıp kitaplarının haricindeki felsefi-edebî eserlere de yansımaya başlamıştır. "Endülüs'ün yetiştirdiği en büyük üç İslam filozofundan biri" olarak kabul edilen İbn-i Tufeyl *Hayy Bin Yakzan* adlı eserinde 'ustuksât-ı erbaa' ibaresini kullanarak evrendeki bu dört unsuru kahramanın gözünden değerlendirmiş, insan-hayvan benzerliğine ve ayrılığına etraflıca değinmiştir (İbn-i Tufeyl, 2006). Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Marifetnâme* adlı eserinde de önce dört unsur anlatılmış ardından bu unsurların özellikleri sıralanmıştır. Maden, bitki ve hayvanların da ateş, su, hava ve toprak unsurlarından oluştuğu fikri kitapta üzerinde önemle durulan konular arasındadır. İbrahim Hakkı'ya göre bu üç sınıf arasında derecelendirmeler vardır. Hayvan türünün en şerefli insanıdır ve kâinatın tüm özelliklerini içinde barındırmaktadır. Eserde bu üç sınıfın birbirleri arasında şekilsel olarak da geçişlerinin bulunduğu söylenmektedir. "*Madenler ile bitkiler arasında aracı mercandır. Zira ki salabette taş gibidir ve bitki gibi zerre zerre denizin dibinde bitip, suyun yüzünden yukarı gelip, kurudukta; sert olur. Bitkiler ile hayvanlar arasında aracı hurma ağacıdır. Zira ki o, bitki iken hayvan gibi erkeğine yakın olmadıkça; neticesi hurma olmaz. Başını kesseler helak olup, kuru ve yapraksız, meyvesiz kalır. Hayvanlar ile insanlar arasında araçların en belirginini maymundur. Zira ki, cümle azası, kıl ve kuyruğundan başka, dışı ve içi insana benzer.*" (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 2003: 69-70). Yazar bütün bu döngülerden bahsettikten sonra kişinin beden özelliklerinin kişilik özelliklerine yansımaları manzum bir şekilde anlatmıştır. 'İlm-i kıyafet' adı ile de anılan bu ilmin Osmanlı günlük hayatında ve edebiyatında önemli roller oynadığı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

bilinmektedir. Bütün bu eserler bedenın oluřunu ile kiřilięin řekillenmesinde yzyıllarca Doęu ve Batı dūřunrlerinin ortak paydada birleřtięini kanıtlar niteliktedir.

Bu unsurlara Ortaçaę dūřunrlerinin astrolojiyi de dāhil ettikleri bilinmektedir. Ortaçaę'daki bu sınıflandırmaya gōre Jüpiter gezegenine gōre konumlananlar, 'hava' elementinin temsilcileridir ve genellikle 'kanlı' grubuna girerler; Merih gezegenine gōre konumlananlar 'kolerik' tiplerdir ve 'ateř' elementini temsil ederler; Ay'a gōre konumlananlar 'melankolik' tırlar ve 'su' elementini temsil ederler; Satürn'e gōre konumlananlar ise 'flegmatik' tipler olarak adlandırılmış ve 'toprak elementinin temsilcisi olarak sınıflandırılmışlardır (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 14). Çaęlar boyu sūregelen kişilik ve beden yapısı ūzerine kurulu bu gelişmeler frenoloji, biotipoloji, morfoloji gibi bilimlerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Biotipoloji bilimini şekillendiren Ernest Kretschmer, W.H. Sheldon, Louis Corman ūne sūrmüş oldukları gōrüşlerle kişilik ve beden arasındaki baę konusunda gūncelliklerini korumaktadırlar. Kretschmer, insanları *piknik tip*, *atletik tip* ve *astenik tip* olarak ayırırken Sheldon; *endomorfi*, *mezomorfi*, *ektomorfi* şeklinde bir sınıflandırma yapar. Corman'ın bunlardan farklı olarak yūz hatlarının yayvanlık ve çekinikliğinden hareketle karakter tahlili yoluna gittiği gōrölür.

Bu incelemede *Ferhunde Kalfa* hikāyesinin "Ferhunde"si bahsi geçen sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bōylelikle beden yapısı ve karakter arasındaki bağın edebî eserlerdeki yansımasının ortaya konulması, geręek hayat-edebi eser arasındaki ilişkinin farklı bir yolla irdelenmesi amağlanmıştır.

Uřaklıęil'in Ferhunde Kalfa Karakterinde Psikolojik ve Toplumsal Durum

Servet-i Fūnūn Dōnemi'nin ūnemli yazarı Halit Ziya Uřaklıęil, dōnemin ve kiřilięinin etkisiyle toplum ve bireyin uyumu yahut uyumsuzluęu ūzerinde durmuřtur. Bu dōnemde gerek sanatçıların hassas mizaęları gerek Padiřah Abdūlhamid'in yoęun baskısı edebiyatçıların ortaya koydukları eserlerin genellikle karamsar ve ięe dōnük olmasına sebebiyet vermiřtir. "*Tanzimatta řinasi ve Kemal'lerle hızlı ve heyecanlı bir řekilde bařlayan edebiyatta yenileřme hareketi, II. Abdūlhamit idaresinde durgunlařmıř ve pasifleřmiřti. 1876'da Mebuslar Meclisini kapatarak būtūn yetkileri kendisinde toplayan Abdūlhamit zamanında yeni bir edebiyat meydana gelmiřti. Namık Kemal gibi sesi ıkıkacak olan edebiyat ve fikir adamlarını ceza vermeden, hatta yūksek maař ve mevkilerle İstanbul'dan uzaklařtırmak, bōylece İstanbul'da kendi hākimiyetini saęlamlařtırmak, kimsenin tenkidine fırsat vermemek, Abdūlhamit'in siyasetiydi. Dıř siyasette ık kuvvetli ve bařarılı olan, fakat ię siyasette zaman zaman yanlıř anlařılmalara ve uygulamalara sebebiyet veren Padiřah, Osmanlı Devleti ūzerinde oynanmak istenen oyunların farkındaydı ve bunlara karřı tedbir almakla uęrařıyordu. Bu arada kendisinin dıřında ıkacak bir ses, haklı bile olsa, bu siyaseti bozabilir, zaten problemlili olan ūlkeyi būsbūtūn ıkkmaza sokabilirdi. Padiřahın en būyūk ūzūntūsū memleketin paręalanmasıydı. Bu da yanlıř bir sōz ve davranıřla bazen bir an meselesi oluyordu.*" (Ercilasun, 2004: 267-268). Bu řartlar altında yazılmıř olan metinlerin ięe dōnūklūęu, insan psikolojisi temelli oluřu, fiillerden ziyade tahlillere yōneliři edebi kıymetini arttırmıř, olgun eserlerin kaleme alınmasına zemin hazırlamıřtır.

Bu dōnemde insan iliřkilerinin merkeze alındıęı hikāye ve romanların řahıs kadrosu, ık geniř olmamakla birlikte ayrıntılı tasvirlerle edebî metnin bel kemięini oluřturan bir mahiyete būrūnmūřtūr. Roman kiřileri arasında kurulan iliřkiler genellikle olumsuz sonuęlar doęurarak bir dram haline dōnūřmektedir. Toplumsal hayattaki zorluklar, kadının sosyal konumu, esaret meselesi, hastalıklı toplumun yarattıęı hayal kırıklıklarıyla ūmrūnū tūketen hastalıklı bireyler sık sık iřlenen konulardan olmuřtur. "*Birey/toplum dolayımı ancak Servet-i Fūnūncularla kristalize olmuř, geręek anlamda bir toplumsal ve bireysel dram olgusu onlarla devreye girmiřtir*"(Oktay, 2008: 249). Uřaklıęil eserlerinde de Servet-i Fūnūn Dōnemi eserlerinin bu ūzellikleri gōrūlmektedir. Birey-toplum uyumu/uyumsuzluęu, ięe dōnūk kiřilerin hayattan beklentilerine

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

karşılık bulamayışları, bu gerçeğin katı ve acımasız yüzünden kaçarak hayale sığınışları anlatılmaktadır.

Realist yazarların tercihi olan “karakter” Uşaklıgil’in hem romanlarında hem hikâyelerinde dikkati çeker. Yazar böylelikle gerçek hayattan kesitler sunma, birey-toplum ilişkisini daha rahat irdeleme fırsatı yakalamıştır. Fakat hikâye ve romanlarında karakter yaratırken her kahramanına özel bir kişilik yükleyerek neden sonuç ilişkisi içinde tipik bir duruma işaret etmektedir. Böylece bireysel bir dramdan yola çıkarak toplumsal bir aksaklığın altı çizilmiş olur. Bu belirginleştirme hareketi müdahale şeklinde değil genellikle sergileme şeklinde yapılmıştır. Yazarın bu tutumu hikâye ve roman karakterlerinin zaman zaman ‘tip’ olarak yorumlanmasına sebebiyet vermiştir: “Yazarın tip yaratma konusunda benimsediği yöntem tipikleştirme değil,-kişinin belirgin bir özelliğini vurgulamak- Kişinin toplumsal ve psikolojik bağlantıları içinde neden sonuç ilişkisiyle bireysel özelliklerini tanımlamak ve oluşum süreci içinde bu özellikleri sorgulamaktır. Bu nedenle yazarın tipleri belirgin bir özelliğin toplumsal koşullar karşısındaki yansımaları süreci ile değil tam tersine belirli toplumsal koşullar altında yine aynı koşullarca yaratılan iç gerçekliğin oluşum süreciyle tanımlanabilirler.” (Ağca, 2008: 461). Böylelikle Uşaklıgil, edebî metni daha realist bir anlayışla ortaya koyabilmiş, kişilerin davranışlarının nedenlerini okuyucuya daha rahat açıklamıştır.

Ömer Faruk Huyugüzel, Halit Ziya Uşaklıgil’in roman ve hikâye kahramanlarının genellikle gençlerden, hasta ya da kimsesiz çocuklardan, evlenmek üzere olan genç kızlardan oluştuğunu belirtmektedir. Servet-i Fünûn hikâye ve roman karakterlerinin genel özelliği olan melankolik, hastalıklı ve aciz ruh hali Uşaklıgil’in de roman ve hikâyelerinde başkösede yer almaktadır. *Ferhunde Kalfa* hikâyesinde olduğu gibi cariye, dadı, halayıklar eserlere konu edilebildiği gibi toplumun alt ve orta tabakasındaki kişilere de yer verildiği görülmektedir. Ayrıca yazar kimi eserlerinde doğuştan ya da sonradan akli dengelerini yitiren insanları işlemeyi ihmal etmemiştir. Bu dramatik olayların sonucunda kahramanların intiharlarına şahit olunduğu gibi ortadan kayboldukları da görülebilmektedir (Huyugüzel, 2010: 103-104).

Ferhunde Kalfa hikâyesi Huyugüzel’in tespitine uygun bir konu ve karakter yapısı göstermektedir. Köle olarak satıldığı evde ‘evin kızı gibi’ davranılarak *Ferhunde*’ye mevkisinin ne olduğu unutturulmuş tek isteği olan evlilik ona istemediği bir yaşta istemediği bir eşle sunulmuştur. *Ferhunde*, döneminde yavaş yavaş birey olarak görülen kadının anlatılması yönünden önemli bir rolde olduğu gibi inişli çıkışlı ruh haliyle de yazarın en dikkat çeken metinlerinden olma özelliğini kazanmıştır. Huyugüzel, Uşaklıgil’in aile ve töre hikâyelerinin daha sade olduğunu, bu gibi hikâyelerin yazarın hayatından kaynağını alan konulara değindikleri için daha rahat bir söyleyiş tarzı bulunduğunu belirtmektedir. Uşaklıgil’in hikâyeleri Ömer Seyfettin ve Refik Halit hikâyeleri gibi kesin bir başlangıç ve kesin bir son ile sınırlanamayan metinlerdir. Genellikle birinci ve üçüncü şahıs anlatım yolunu kullanan yazar üçüncü şahıs anlatıcıyla daha objektif bir hava yakalamıştır (Huyugüzel, 2010: 105). Roman türünün gelişimini, romantik ve realist akımların özelliklerini anlattığı *Hikâye* adlı eserinde de realizmin tesiriyle yaratılan roman/hikâye kişilerinin gerçeklikle bağını tasvir etmekte, romantik ve realist karakter yaratma metodunu şöyle dile getirmektedir: “*Hakikiyunun eşhasıyla hayaliyunun eşhası beyninde [arasında] bir fark var ise o da evvelkilerin canlı adamlar, ikincilerin güzel yapılmış resimler olmasıdır. Evvelkilerinde darabat-ı kalbiyeyi [kalp vuruşlarını] duyarız. İkincilerde ressamın tersim ettiği alâim-i vechiyeden [çizdiği yüzlerden] başka bir şey göremeyiz. Bunlar kendi kendilerine hareket eder, yaşar vücutlarıdır; onlar ressamın keyfine göre güler, ağlar suretlerdir.*” (Huyugüzel, 2010: 118). Uşaklıgil’in bu tanımları kendi roman ve hikâye kahramanlarına tatbik ettiği söylenebilir. Yazarın edebî metinlerindeki kişiler yıllardır güncelliklerini yitirmeden okuyucuyla sıcak ve canlı ilişkiler kurabilmiş, okuyucu rahatlıkla bu kişilerle empati sağlamıştır. ‘Modern romanın kurucusu’ olarak işaret edilen Uşaklıgil’in eserlerinin klasikleşme kaynaklarından biri de şüphesiz ki karakter

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

yaratmadaki başarısı ve bu karakterlerin inandırıcı oluşlarını sağlayabilmesidir. Tanpınar'ın “*Halit Ziya'ya kadar, romancı muhayyilesiyle doğmuş tek muharririmiz yoktur. Hepsi roman ve hikâye yazmağa hevesli insanlardır.*” (Tanpınar, 2003: 289) sözleriyle işaret ettiği Uşaklıgil'in tasvirlerindeki başarı da *Ferhunde Kalfa* hikâyesindeki şahısların incelenmesinde kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca Tanpınar, Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* eserini değerlendirdiği yazısında “*On dokuzuncu asırda kadınların umumi hastalığı, histeridir*” (Alptekin, 2001: 172) sözleriyle hem dönemin hem de dönemin dokusuna uygun bir karakter olan Ferhunde'nin de psikolojisine değinmiştir. Ferhunde'nin yer yer histerik tutumlar sergilediği, buhranlar geçirdiği hikâye süresince anlatılmış ve Tanpınar'ın tespitini doğrulayan tasvirler yapılmıştır.

Yazar Ferhunde'yi 'kalfa'lık statüsüne yerleştirerek dramatik bir durumun yaratılmasını kolaylaştırmıştır. Osmanlı Devleti'ndeki kölelik mevzusu metnin zeminine oturtularak hem toplumsal bir dram olan esarete hem de bir genç kızın kişisel hayattan vazgeçiş serüvenine değinilmiştir. Böylelikle kişisel bilinçaltı ile kolektif bilinçaltı aynı anda uyarılmıştır, denilebilir.

Halit Ziya Uşaklıgil, çocukluktan itibaren halayık olarak girmiş olduğu evde kendisinin, isteklerinin ve gerçek ihtiyaçlarının farkına varamayan ve başkaları tarafından da farkına varılmayan Ferhunde'nin hikâyesini anlattığı *Ferhunde Kalfa* adlı eserinde tasvirlerden yararlanarak kahramanın psikolojik derinliğini okuyucuya aksettirmiştir.

Evin kızı olan Hasna ve “evin kızı gibi” olan Ferhunde arasındaki derin farklar hikâyenin ilk cümlelerinden itibaren göze çarpmaya başlamıştır. “*Ferhunde Kalfa bir aile çevresinde bulunmakla beraber sosyal durumu bakımından, etrafındaki insanlara eşit değildir. Yazar, daha başlangıcından itibaren, zahiri eşitlik arkasında gizlenen eşitsizliği belirtir. Efendisi, bir gün ona 'evin kızı gibi' olduğunu söylemiştir. Fakat 'evin kızı' olmak başka, 'evin kızı gibi' olmak başka şeydir.*” (Kaplan, 2003: 42). Esir bir kadın olan Ferhunde'nin hayatındaki bütün eksiklikler ‘özgürlük’ eksikliği etrafında şekillenmiştir, denilebilir. “*Özgürlükten vazgeçmek, insan olma niteliğinde, insanlık haklarından, hatta ödevlerinden vazgeçmek demektir. Her şeyden vazgeçen insanın hiçbir zararını karşılama olanağı yoktur. Böyle bir vazgeçme insanın yaradılışıyla uzlaşmaz. İnsanın isteminden her türlü özgürlüğü almak, davranışlarından her çeşit ahlak düşüncesini kaldırmak demektir. Son olarak, bir yandan mutlak bir yetke, öte yandan sınırsız bir boyun eğme koşulu koymak, tutarsız ve boş bir sözleşme olur.*” (Rousseau, 2011: 9). Bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı toplumunda da kölelik çok büyük dramlara sebep olmuştur. “*İnsanlık kadar eski geçmişi olan kölelik, bir insanın bütün varlığı ile bir başkasının tasarrufunda bulunmasıdır. Önceleri savaş esirliği ile ortaya çıkan, beslenen ve sosyal hayatta yerleşen kölelik kurumu, zamanla toprağa bağlı kölelik, toplu kölelik ve ev içi hizmeti köleliği şeklinde geniş bir kullanım sahası içine alındı. Bu yapısıyla da yüzyıllar boyu varlığını sürdürdü.*” (Parlatır, 1987: III). Osmanlı Devleti'nde de ‘kölelik’ sürekli var olan bir durumdur. Toplumsal hayata yön veren ve insan ilişkilerini zedeleyen yapısıyla yüzyıllar boyu sürüp gitmiştir: “*Osmanlı sosyal hayatında, özellikle konak, köşk ve varlıklı ailelerin evlerinde kadın kölelerin önemli bir yeri vardı. Değişik yollardan elde edilen cariyeler, çoğunlukla “odalık” olarak alınırdı- Ancak, bu odalıklar yüzünden birçok ailelerde kıskançlıklar sonucu büyük geçimsizlikler baş göstermiş, üstelik bu ortamdan en çok etkilenenler de cariyeler olmuştur.*” (Parlatır, 1987: 14-15).

Hayatın içine bu kadar sirayet etmiş bir konu olan kölelik mevzusu uzun yıllar edebî eserlerde görülse de başlı başına bir konu olarak kabul edilişi Tanzimat Edebiyatı'na rastlamaktadır. Genellikle saray ve konaklarda ev içi hizmetinde kullanılan kölelerin hayatlarına ayna tutulmaya başlanır. Sanayi Devrimi, Fransız İhtilâli gibi dış etkenlerin doğurduğu “hürriyet ve eşitlik” fikirleri gerek şiirde gerek hikâye, roman yahut gazete, dergi yazılarında oldukça sık işlenen konulardan biri hatta en önemlisidir. Servet-i Fünûn yazarlarından olan Halit Ziya Uşaklıgil

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

de bu konuya ev içi hizmetinde kullanılan bir kölenin hayata tutunma çabasıyla değinmiş, dönemin esir hayatı yaşayan kişilerinin özelliklerini hem ruhen hem bedenen Ferhunde'de somutlaştırmıştır.

Ferhunde, Ferhunde'likten kalfalığa, kalfalıktan dadılığa, dadılıktan bacılığa “mertebe” atladığı ömrü süresince kendisini evin gerçek kızı Hasna ile karşılaştırarak aradaki farkları hiçe saymanın ve gerçeklerle yüzleşememenin yarattığı hayal kırıklığı ile ömrünü tamamlamıştır. Görünüşte atlanan bu mertebeler esasında Ferhunde'nin melankolik kişiliğini derinleştiren ve onu her safhada gerçek hayattan koparan yoğun hayal kırıklıklarının yaşandığı merhalelerdir. Ferhunde'nin kendisini koruyacak gerçek bir aileye sahip olmayışı, kendisi evin kızı gibi iken Hasna'nın ailesinin de onun ailesi 'gibi' olduğu, bu sahte ilişkiler içindeki üveylik zincirinin Ferhunde'yi gerçeklik zemininden kopardığı görülmektedir. Ailesizlik –başkaları tarafından ne kadar iyi davranılırsa davranılsın- Ferhunde'yi sahip olamama ve gerçek bir hayat yaşayamama duygularına sürüklemiş, Ferhunde bütün ömrünü görünüşte 'evlenmek' fiilini bekleyerek bilinçaltında ise Hasna'nın ailesinin onun gerçek ailesi olmasını bekleyerek tüketmiştir. Ferhunde önce evin *kızı gibi* olmuş, Hasna evlendiğinde *evlenmiş gibi* hissetmiş, Hasna'nın çocuğuna *anne gibi* bir dadı olmuştur. İlerleyen yaşlarında yine kendi seçimi olmayan evliliği ise görünüşte Ferhunde'nin nihayet *gelin gibi* olmasını sağlamıştır. Ferhunde ve Hasna zıtlığı üzerine kurulu hikâyede gerek fiziksel özellikler, gerek sosyal ve davranışsal özellikler tamamen bu zıtlığı yansıtan mahiyettedir.

Hipokrat'tan Kretschmer'e Ferhunde Kalfa

Halit Ziya Uşaklıgil'in derin ruhsal ve fiziksel tasvirlerle süslediği Ferhunde Kalfa karakteri fiziki yapısıyla psikolojisi arasında köklü münasebetlerin bulunduğu bir kişiliktir. Yüzyıllardır 'insanın içyapısı ile dış yapısı arasında kopmaz bağlar bulunduğu' görüşü çeşitli bilimlerle desteklenerek sosyal hayatta kullanılma yoluna gidilmiştir. Bir form tahayyülünden uzak durarak sanatsal ürünler veremeyen sanatkarlar da eserlerini yaratırken muhakkak ki içeriğe uygun şekil verme yolunu seçeceklerdir. Birçok ilme vakıf olan Uşaklıgil de *Ferhunde Kalfa* hikâyesini yazarken Ferhunde'nin fiziki özellikleri ile kişilik özellikleri arasında farkında olarak yahut olmayarak örtüşme sağlamıştır.

Hipokrat'ın ortaya koyduğu daha sonra Fouillée ve Galien'in geliştirdikleri sınıflandırmadan hareketle Ferhunde'nin 'safralı, lenfatik, sinirli ve kanlı' kişilik tiplerinden 'kanlı' grubuna dâhil edilmesi olasıdır. Kanlı olarak adlandırılan kişilerin özellikleri; geniş göğüs kafesi, balıketli oluş, yüz çizgilerinin uzunca ve keskin oluşu, iyimserlik, buldukları ortama neşe, canlılık ve heyecan katma, aceleciliğin getirdiği sorunlarla karşılaşma, istek, düş ve heyecanların tutsağı olma şeklinde sıralanabilmektedir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 12). Hipokrat'ın sınıflandırmasını temel alarak *El-Kânûn Fi't-Tıbb* adlı eseri kaleme alan İslam bilgini İbn-i Sina kanı “*Dört çeşit hiltın hepsinin en iyisidir. O, mizaçta sıcak ve nemlidir...*” (İbn-i Sînâ, 1995: 18) sözleriyle tanımlamaktadır.

'Kanlı' olarak adlandırılan bu tarz insanların yıldızı “Jüpiter”, elementi “hava”dır. “*Toplu, kırmızı yüzlü, ileri yaşlarda saçı dökülen, sıcakkanlı ve sevimli, geniş görüşlü ve hoşgörü sahibi, yeme içme ve yaşamın tüm zevklerine kendini adanmış, aklını ve yüreğini birlikte kullanan kişi*” olarak tanıtılan kanlı “utandığı zaman donuk bir pembe tabaka altında dalgalanan kışmırı” rengine sahip Ferhunde'yi kısmen karşılar niteliktedir, denilebilir. Hayatın zevklerinden haberdar olan, eşyanın ve eşin en iyisini istemeyi bilen Ferhunde'nin, istek düş ve heyecanlarının tutsağı olduğu gözlenmektedir. Ferhunde akli ile değil istekleri ve kalbi ile yaşamaya meyyal bir yapıdadır. Servet-i Fünun yazar ve şairlerinin ellerinde bulunan olanaklarla tasavvur ettikleri âlemi uzlaştıramama halleri *Mai ve Siyah*'ın Ahmet Cemil'inde, *Aşk-ı Memnu*'nun Bihter'inde olduğu gibi Ferhunde Kalfa'da da kendisini göstermiş ve bu hâl iç çatışmaları, hayatla uzlaşmazlığı ve hayale kaçışı beraberinde getirmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Kretschmer, beden yapılarına göre insanları ‘astenik (leptosom), atletik ve piknik’ tipler olarak üç ana başlık altında sınıflandırmış, ara tip olarak ise ‘leptosom atletik karışık’ tipler ve ‘atletik piknik karışık tipler’ olarak isimlendirme yoluna gitmiştir. Leptosom (astenik) tiplerde daha çok boyuna bir gelişme gözlenmekte, kilonun boya oranla normalin altında olduğu görülmektedir. Güçsüz ve dar omuzlara sahiptirler. Kalça genişlikleri göğüs kafesi genişliğinin altında kollar ince kemikli ve adalesizdir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 30). Atletik tiplerin gelişmiş adaleleri, görkemli bir göğüs yapısı, sert karın kasları ve ortadan uzuna yaklaşan boyları vardır. Omuzları geniştir. Başları yüksekçedir ve mükemmele yakın bir beden yapısına sahiptirler. Bazen kaba ve dengesiz olabilen atletik tip belirgin özelliklerini 18-50 yaşları arasında göstermektedir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 32-33). Piknik tipler ise orta boylu, kısa ve kalın boyunlu, geniş yüzlü, geniş göğüslü, şişman karınlı ve kısa bacaklılardır. Küçük geniş elleri, ince ve zayıf kemik yapılı yumuşak adaledirler. Şişmanlamaya meyilli toplu ve yuvarlak yüzlüdürler (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 33-34). Piknik yapılı kişiler Kretschmer tarafından “psikoz manyak depresif” eğilimli yani “sikloit” mizaçlılar olarak belirtilmektedir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 47).

Bu üç ana grubun dışında ‘karışık tip’ olarak bilinen bir grup da mevcuttur. Astenik, atletik veya piknik tipleri toplumda saf olarak bulmak çok zordur. Kretschmer soyaçekim kurallarına göre farklı tiplerdeki kişilerin evlilikleri sonucu karışık tiplerin oluştuğunu belirtmektedir. Bu sebeple toplumda bu üç tipten sadece %10 civarında saf astenik, atletik yahut piknik tip bulunmaktadır (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 35). Dolayısıyla genel olarak hem günlük hayatta hem edebî dünyada karşılaşılan şahıslar bu üç ana tipten kendi varoluş amaçlarına göre pay almışlardır.

Kretschmer’in karakter tahliline bakıldığında Ferhunde’nin “geniş omuzlar altında gittikçe darlaşan gövde”si onun “atletik piknik karışık tip” sınıflamasına dâhil edilmesini gerektirir. Hikâyede Ferhunde’nin bu gruba olan meylini gösteren bir ipucu da renklerle ilgili satırlardır. Çünkü piknik tiplerin renge karşı duyarlı oldukları Kretschmer’in iddialarını deneylerle ispat etmeye çalışan Munz tarafından ortaya konulmuştur. Hasna’ya pembe ipekten kumaş alınınca Ferhunde’ye yün ya da basmadan pembe bir elbise alınması Ferhunde’yi rahatlatmaktadır. Hasna görücüye yeşil bir elbise ile çıkarken Ferhunde tirşe elbise giymektedir. Yine Ferhunde’nin gözünde Hasna’yı değerli kılan sarı saçlarıdır. Bu sarı saçlar özelde Ferhunde’nin genelde Osmanlı Devleti’nin çözülüş dönemi psikolojisi (aşağılık kompleksi) sembolü halinde kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nin yıkılış döneminde yaşayan ve eseri *Marifetnâme*yi kaleme alan Erzurumlu İbrahim Hakkı sarı saçlılar için “*Kimin saçı sarıdır /Kibr ve gazab kâridir*” ibaresini kullanarak Doğu insanının sarı saça bakışını yansıtmıştır (2003:404). Doğu insanı için sarı saçlara sahip olan Batı insanı kibirli ve hiddetlidir.

‘Ayna’ motifi ile Ferhunde’nin narsistik tutumuna gönderimde bulunan yazar, Osmanlı Devleti’nin kolektif bilinçaltını da yansıtmakta ‘kırık ve çalınmış ayna’sından ‘var mı benden daha güzeli’ diyen Ferhunde ile devletin hali arasında psikolojik paralellikler kurmaktadır. Mevkisinin farkına varmadan kibirlenmek eylemi okuyucuyu metinler arası düzlemde Ferhunde gibi öz değil ‘üvey’ yani ‘gibi’ olan Pamuk Prenses’in ‘üvey annesi’ne götürmektedir. Masalda üvey anne kendisini evin gerçek sahibi zannederek Pamuk Prenses’in elinden onun sahip olduğu şeyleri alma peşindedir, aynı düzlemde incelendiğinde “evin kızı gibi” olan Ferhunde’nin de Hasna’nın hayatını sahiplendiği görülmektedir. Aralarındaki fark üvey annenin yıkıcı duygularını Pamuk Prenses’e, Ferhunde’ninse kendisine yöneltmesidir, denilebilir.

Dönemin en önemli motiflerinden olan ‘hastalık’ motifini Halit Ziya Uşaklıgil eserlerinde sıklıkla kullanmıştır. “*Halid Ziya’nın ‘Nemide’sine varıncaya kadar, bu hastalık, roman ve hikâye nevinin ve bazı sahne eserlerinin bir nevi yardımcı, yahut hemen hemen oyunu yüklenen en mühim taşıdır. Burada da cemiyete ait bir realitenin, edebiyata herhangi bir realizm endişesinden*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

uzak, adeta hissî bir moda halinde girdiğine şahit oluruz."(Tanpınar, 2003: 293). 'Hasta adam' olarak nitelendirilen Osmanlı nasıl ki hikâyenin yazıldığı dönemde değişimi ve Batılılaşmayı şekle bağlayıp şeklen değişirse merteye atlayacağına inanıyorsa Ferhunde de sarı saçlara sahip olduğunda 'evin kızı gibi'likten sıyrılarak 'evin kızı' olacağına inanır.

Kretschmer ise hastalar üzerinde yaptığı deneyler sonucunda yönelimlerine göre iki hastalık grubu olduğunu belirtmiş, bunları 'siklofren'ler ve 'şizofrenler' olarak isimlendirmiştir. Kretschmer, beden yapısı ile psikolojik rahatsızlıklar arasında da bir bağ kurmuş, piknik tiplerin "psikoz manyak depresif (siklofreni)", astenik tiplerin "şizofreni"ye meyyal bir yapı sergilediklerini belirtmiştir. Atletik beden yapılı kişilerin ise epilepsi(sara), zekâ durgunluğuna (oligofreni) eğilimli oldukları deneylerle ispat edilmiştir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 47). Ferhunde bu grup içerisinde siklofreniye yatkın görünmektedir. Sikloit mizaçlar Kretschmer tarafından ikiye ayrılmış Ferhunde'nin ruh durumunu gösteren 'depressiv'ler "ani öfkeye kapılmayan, her şeyi ağırdan alan, öfkesini dizginleyerek içine atan ve içli" oluşları sebebiyle derin acılar çeken kişiler olarak tanımlanmışlardır (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 52-53). Bütün hayatı kendisini ifade edemeden beklemek üzerine kurulu olan Ferhunde de 'evlenme' isteğini dillendirememesi ve her olaydan kendice, gerçeğe uymayan bir mana çıkarması ile depressivkişilik özelliği göstermektedir.

Psikoz manyak depressiv hastaların "mani, melankoli, mani-melankoli, paranoid" olmak üzere dört evre geçirdikleri bilinmektedir. Bu evreler belirli bir sıra takip etmeden gerçekleşir. Hasta mani ve melankoli nöbetlerini arka arkaya geçirebileceği gibi mani nöbetinin ardından melankoli, melankoli nöbetinin ardından mani nöbeti geçirebilmektedir. (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 43). Ferhunde, 'mani-melankoli' grubu tepkilerini daha çok göstermektedir. Mani, "Hastada aşırı bir hareketlilik, saldırganlık, hiddet veya neşe vardır. Ancak ölçüye ve kalıba sığmayan, taşkın ve coşkun bir hareketlilik, coşkun bir hiddet ve neşe..." (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 43) olarak tanımlanmaktadır. Ferhunde, Hasna'nın hayatındaki bütün önemli olaylarda manik bir tutum sergilerken kendisine müjde olacağını düşündüğü bu olayların sonunda kendi payına düşene ulaşamayınca melankoliye geçiş yaparak aşırı hareketlilikten aşırı durgunlaşma durumuna kayar. Mani-melankoli karışık hastalar şöyle tarif edilmektedir: "Psikoz manyak depressivin bu türünde hasta, bazı günler mani, bazı günler melankoli nöbeti özelliğini gösterir belirtiler içindedir. Bazen aynı gün içinde hasta, bazı saatlerde mani bazı saatlerde melankoli nöbeti geçirir ki buna karışık tür adı verilmektedir."(Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 44). Ferhunde de bu özellikleri göstermektedir. Özellikle takıntı haline getirdiği evlilik konusu Hasna'nın gündemine oturunca hareketlerindeki aşırılık herkesin dikkatini çeker hale gelmiştir:

"Görücülerin yanından çıkılınca, pürhelecan küçük hanımla beraber koşar, onunla odaya kapanır, küçük hanımın boynuna sarılır, zapta kuvvet bulamamış bir feveran-ı sürur ile: -'Çıldırдың mı? Ne oluyorsun? Kendine gel Ferhunde!...' ihtarlarına rağmen öper, öperdi. İlk defalarında:- 'Ah!Bilsen küçük hanımcığım, ne kadar sıkıldım, ne kadar sıkıldım!...' derdi, sonraları:-'Artık alıştım, şimdi üzülüyorum, artık olup bitse, artık gelin oluversen de...' demeye başlamıştı. O mutlaka giden görücülerin kendisine de bir şey getireceklerinden, bu evin içinde dönen mesele-yi izdivaçtan kendisine de bir hisse inkısam edeceğinden vicdani bir kanaatle emin idi. Bunu ne onun ne başkalarının söylemesine hacet yoktu, bu o kadar tabii bir şey idi ki söylenmesi hatta tabiiyetini ihlal ederdi; mademki küçük hanımdan ayrı tutulmuyor." (Uşaklıgil,1312: 257).

Hasna'nın evliliğini kendi evliliğiyle bağdaştıran Ferhunde bu evlilikten sonra kendi evliliğinin geleceği ümidine Hasna'nın babasının sözleriyle daha fazla bağlanmaya başlamış, Efendi'nin kızı ile birlikte Ferhunde'yi de damadın evine gönderişi Ferhunde tarafından çocuk doğduktan sonra evlenebileceği ümidi olarak algılanmıştır:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

“Efendi kesik kesik başladı:

-Ferhunde! Sen Hasna ile beraber büyüdün, seni şimdiye kadar ondan ayrı tutmadım, sen de hepimizin memnuniyetini kazandın...

Ferhunde nefes alamıyordu, Efendi devam etti:

-Şimdi Hasna yabancı bir eve gidiyor, orada yanında candan kimse bulunmayacak olursa pek ziyade sıkılacak. Nihayet düşündük, seni beraber göndermeye karar verdik, işliyor musun, Ferhunde? Hasna ile beraber gideceksin. Zaten senden eminiz, ona nasıl sadıkane hizmet edeceğinizi pek iyi biliriz. Sonra, bir iki sene sonra, hayırlı bir sırada, elbet sen de mükaflatını görürsün, anlıyor musun, Ferhunde?..

Ferhunde anlıyordu, ilerledi, Efendinin eteğini öptü ve kalbinde azim bir sevinçle çıktı, evet seviniyordu... Şüphedar bir vaziyette kalmaktan elbet böyle açık bir vaad almak daha hayırlıydı. Bir iki sene sonra? Bir iki senenin ne ehemmiyeti var? Göz açıp kapayınca kadar sene geçiyor. Hayırlı bir sıradan maksadı da anlamış idi, kendi kendisine: ‘Ne olacak? Küçük hanımın bir çocuğu olunca ...’ diyordu” (Uşaklıgil,1312: 261).

Evlenebileceği kanısının güçlenmesi sebebiyle Ferhunde düğünü ‘manik bir ruh hali’ içinde geçirmiştir. :

“Bu vakadan sonra Ferhunde’ye bir başka hiffet geldi, o güne kadar ufak bir korkudan hali kalmamış idi; fakat bu defa işte ufk-ı emeline celî ve sarîh bir vade-yi muayene ile muhakkak bir ümid dikilmiş idi.

Düğünde Ferhunde’nin gûya şahsiyeti tadid etti. Bir Ferhunde’den yüz Ferhunde çıktı, her tarafta ona tesadüf olunuyor, her iş başında o görülüyordu. Bu düğün bir nevi onun düğününün mukaddimesiydi. Böyle pürsürür u telaş kalabalığın içinde koştukça kendisine de bir parça gelin oluyor nazarıyla bakıyordu.

Ona hep cihazlık cariye sıfat-ı mümtaziyesiyle ‘Kalfa!... Kalfa!...’ diyorlar Ferhunde Kalfa tarafından yükselen bu hitap ihtiram arasında bir iki sene sonra bir hayırlı sırada yapılacak olan düğünün mukaddemat-ı lezaizini bu günden duyarak düğün evini sürür ve telaşla dolduruyordu.” (Uşaklıgil, 1312: 261-262).

Bu durumun bir benzeri çocuğun doğumunda gerçekleşmiştir. Hasna Hanım’ın çocuk doğurmasından sonra evlenebileceğini hayal eden Ferhunde Kalfa, Hasna Hanım çocuk yapmayı erteleyince histerik buhranlar geçirmeye başlamıştır:

“Bugünden sonra devre-yi intizar başladı. Doğrudan doğruya sormaya cesaret edemez, bir küçük kelime-yi istifsarın hafaya-yı emeline nüfuz edilmesine sebebiyet vereceğinden ihtirazen sükut ederek beklerdi. Fakat günler aylar geçiyor, utanarak, her vakit her şey hakkında biteklif görüştüğü küçük hanımından bu defa sıkılarak sormaya cesaret etti: ‘Küçük hanımcığım yapılmaz kaldık, bize ne vakit bir eğlence çıkacak?’ Aldığı cevap hiç hoş değildi: ‘Aman Ferhunde sen de hiç yeni gelinliğimi bilmeyeyim mi?’

O günden sonra Ferhunde’nin başına ağrı geldi, dilim dilim limon keserek kahveye batırdıktan sonra başına bağladı ve hep evin içinde akşama kadar böyle dolaştı. Artık zavallı kalbi isyan etmeye başlıyordu, demek küçük hanım eskiyecek ondan sonra çocuk doğuracak, daha sonra Ferhunde düşünülecek?” (Uşaklıgil, 1312: 262-263).

Ferhunde’nin bütün bu olaylar yaşanırken zaman zaman mani-melankoliden paranoid pozisyona geçtiği görülür. Paranoid siklofreni şu şekilde tanımlanmaktadır: “Hasta mani ve melankoli nöbetleri arasında paranoid belirtiler gösterir.” (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 44). Hikâyenin başlangıcından itibaren Ferhunde’nin çevresindekilerin konuşmalarından ve

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

hareketlerinden anlamlar çıkararak hayaller kurduğu daha sonra bu hayaller gerçekleşmediği için yoğun buhranlar içine düştüğü görülmektedir. Onun dış dünya ile ilişkisi doğrudan değil bu zannetmeler üzerine kurulmuş karmaşık tasarılar yumağıdır. Hasna için gelen görücüler onun için kendi evliliğinin müjdecisidirler:

“O mutlaka giden görücülerin kendisine de bir şey getireceklerinden, bu evin içinde dönen mesele-yi izdivaçtan kendisine de bir hisse inkısam edeceğinden vicdani bir kanaatle emin idi. Bunu ne onun ne başkalarının söylemesine hacet yoktu, bu o kadar tabii bir şey idi ki söylenmesi hatta tabiiyetini ihlal ederdi; mademki küçük hanımdan ayrı tutulmuyor.”(Uşaklıgil, 1312: 257).

Hasna evlendiğinde Ferhunde'yi de onunla göndermeyi düşünen Efendi ile Hanımın, durumu Ferhunde'ye söylemek üzere onu yanlarına çağırılmaları paranoyanın sergilendiği sahnelerdendir:

“Bir gün sofraya başında Efendi ile Hanım ufak bir fısıltıdan sonra Ferhunde'ye bakarak ikisi de gülmüşlerdi, onun yüreği oynadı, bilâihtiyar gözlerini indirdi.

O gece Ferhunde olmayacak vesileler icad ederek hep Efendi ile Hanımın yanına girdi çıktı, o gülümsemenin manasına dair bir koku almak istiyordu. Kendi kendisine, ‘Acaba ne var?’ diyordu. Ne olduğundan adeta emindi: ‘Acaba kim istiyor?’ diyordu.

Ertesi sabah Hanımın sesini işitti: ‘-Ferhunde! Seni Efendi istiyor.’

Az kaldı düşecekti, bir müddet cevap vermedi, bir hareket edemedi, dizleri titriyordu. Efendinin yanına girince gözlerini kaldırıp bakamıyordu; nihayet, işte o müjde-yi saadeti almak dakikası gelmiş idi!..” (Uşaklıgil, 1312: 260-261).

Uzun ve sıkıcı bir bekleme devresinden sonra Ferhunde nihayet evliliğinin müjdecisi olarak gördüğü çocuğa kavuşur. Bu süreçte de yine Hasna'nın evlilik sürecinde yaşananların adeta bir tekrarı yaşanmıştır. Ferhunde'nin çocuğun doğmasını beklediği süreç şöyle tasvir edilmektedir:

“İki de bir de sorardı: ‘Daha ne kadar var, küçük hanım?... Şimdi sekiz ay mı oldu? Daha bir ay var, tam otuz gün deseniz a!’

Bu helecan-ı intizar onu sarartıyor, kuvvetten düşürüyordu; artık bütün hayatı bir asabiyet-i marize içinde hummalarla geçiyordu.” (Uşaklıgil, 1312: 264).

Çocuğun doğumuyla birlikte Ferhunde melankoliden maniye geçiş yapmıştır, denilebilir. Ferhunde Hasna'nın çocuğunu Hasna'nın çeyizlerini sahiplendiği gibi sahiplenmeye başlamıştır. Hasna'nın düğünündeki ruh haliyle çocuğu büyütme çalışmaktadır:

“Çocuğu çıldırastıya sevdi, hemen bütün hizmetini üstüne aldı, hele çamaşırları yıkamak vazifesini herkesten esirgedi. Zıbnlarını, gömleklerini çitiledikçe ta çamaşırlıktan sesi işitilirdi: ‘sevsinler de sevsinler! Kendisine göre çamaşırları da varmış...’”(Uşaklıgil, 1312: 265).

Seneler seneleri kovalamış Ferhunde artık beden ve ruhen yaşlanmış ve hayat enerjisiyle birlikte yaşamak için amaç olarak edindiği evlilik hevesi de sönmüştür:

“Fakat bütün bu muhabbetlerle çocuk kendisine bir müjde-yi saadet getirmekte teahhur ediyor, Ferhunde nini söyleyerek beşiği salladıkça aylar da birer birer cereyan ederek o eski senelere iltihak edip gidiyordu.

O artık beklemez olmuş idi, şimdi bir mukaddeme-yi yesin fütür-ı hissiyatıyla emellerine bir atalet geliyor, ve ayakları gittikçe batılaşarak endamı gittikçe çökerek evin içinde yorgun yorgun dolaşıyordu.” (Uşaklıgil, 1312: 265).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Ferhunde'nin yaşla gelen bu durgunluğu ona toplum tarafından da dayatılmakta, hem zihnen hem de bedenen 'gelinin genç yardımcısı Kalfa Ferhunde', 'evin hanımının çocuğunun emektar bakıcısı Dadı Ferhunde'ye dönüşmeye başlamaktadır:

“Ona artık Ferhunde Kalfa denilmiyor, Sabit Bey'in dadısı deniliyordu. Bu unvan başka ağzılara da sirayet ederek yavaş yavaş Ferhunde Dadı unvan-ı resmiyesiyle tanılır oldu ve bu güya onu yirmi sene ihtiyarlattı.”(Uşaklıgil, 1312: 265).

Fakat yaşama sebebi haline getirdiği evlilik tutkusu Efendi olarak tanıtılan evin büyük beyinin bir bayram günü ona verdiği azat kâğıdı ile yine alevlenmeye başlamıştır. Hikâyede Sabit'e dadısına vermesi için Efendi tarafından bir kâğıt uzatıldığı söylenmekte fakat bu kâğıdın ne ile ilgili olduğu açık açık belirtilmemektedir. Ferhunde'nin ve ev halkının tepkilerinden anlaşıldığı kadarıyla bu bir azad kâğıdı olmalıdır:

“İslâmda köleliğin bir başka önemli noktası da 'âzâdlık' kurumudur. Bu yolla bir köle, özgürlüğüne kavuşabilir. 'Âzâdlık', İslam dinin desteklediği ve salık verdiği bir gerçek. Çünkü Hz. Muhammed'in bu konudaki sözleri gözden uzak tutulmamalıdır.

'Âzâdlık' genel olarak üç yolla gerçekleştiriliyor. Birincisi, efendinin kölesine 'ben öldüğümde hürsün' demesiyle olabiliyor; buna 'tedbir' adı veriliyor. İkincisi, efendinin sağlığında 'Bundan böyle hürsün' demesi ile gerçekleşiyor. Efendi bunu yaparken o köle üzerinde başkasının hissesi varsa onları da ödemek zorunda kalıyor; ödemiyorsa o köle, yarı hür kabul ediliyor ki buna 'muba'az' deniliyor. Üçüncüsü ve en çok geçerli olanı, kölenin çalışarak bedelini ödemesi ile ortaya çıkıyor. Bu tür 'âzâdlık'a da 'mükateb' adı veriliyor.” (Parlatır,1987: 8). Efendisinin 'artık hürsün' dediği Ferhunde, âzâd oluşu evliliğe bir müjde olarak kabul etmektedir:

“Ferhunde'nin bir müddetten beri yavaş yavaş sönen, küllenen ateş-i emelinin üzerinden güya bir rüzgâr geçmiş oldu, bu kâğıt parçası bütün kuva-yı gariziye-yi hülyasını ihya etmiş, tazelemiş idi. Onu sandıktan bohçaların arasından çıkarıp öpüyor, güya derin derin meal-i ziesrarını düşünüyormuşçasına saatlerle bu yazılara bakıyordu... Sonra gider gizlice bir aynada saçlarını muayene ederdi: Bir, iki, üç... Oh! Şimdi onlardan birçok vardı, fakat mademki boyayacak.” (Uşaklıgil, 1312: 267).

Bu heyecan her zaman olduğu gibi hayatın akışı içinde eriyip gidecek bir bekleyiş olarak devam etmiştir. Büyük Efendi ile Büyük Hanım ölürler, Sabit okula başlar. Bu sırada Ferhunde'ye lalanın talip olmasıyla Ferhunde ilk kez kendi düşüncelerini ortaya koyma cesareti gösterir. Bu tepki Ferhunde'nin hayal âleminde çıkarak kendisini kabullenmesine vesile olur:

Bir gece Hasna Hanım tiz bir kahkaha ile odasından çıkarak telaşla Ferhunde'yi çağırdı: -Dadı! Dadı!

Şimdi Ferhunde'ye o da dadı diyordu. Ferhunde yanlarına çıkınca Hasna Hanımla damat bey hala güliyordu. Hasna Hanım dedi ki: ' -Dadı! Haberin var mı? Senin kısmetin çıktı.' Ferhunde hayretle baktı, inanmıyordu: ' -A, inanmıyor musun, Dadı? İşte peki söylüyorum, seni Sabit'in lalası istiyormuş.'

Ferhunde hiç cevap vermedi, çevrildi ve dışarıya çıktı. Kendi kendisine mırıldanırken arkasından işittiler: ' -Tamam! diyordu. Bekle bekle de lalaya var...' ”(Uşaklıgil, 1312: 268).

Bu ilk ve son tepki dış ortamın Ferhunde'nin istekleriyle ilgilenmesine vesile olmuştur. Artık herkes onun evlenmek istediğini fakat lalayı da beğenmediğini bilmektedir. Dış ortama iletilmiş olan bu geç kalınmış tepki sonunda yankısını bulmuştur fakat Ferhunde'nin isteğinin gerçekleşmesi artık imkânsız hale gelmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

“Ferhunde'nin lalayı istemediğine kanaat hasıl olunca bütün kolculara, eve gelip giden kadınlara, komşulara haber verildi ki evde gelin edilecek bir çırak var. Bugünden sonra Ferhunde için bir devre-yi cedide -yi humma başladı.

İzdivaç meselesi tekrar can bulmuş idi, hatta görücüler bile geldiler. Lakin zaman geçiyor, beyaz teller bir inat-ı birahmane ile çoğaltıyor Ferhunde hâlâ bekliyordu.” (Uşaklıgil, 1312: 268).

Aslında bu bekleyiş süreci için Ferhunde'nin evliliği bir takıntı haline getirmiş olduğu, artık evliliğin onun için hayata tutunma vesilesi haline geldiği yorumu yapılabilir. Sabit Bey'in düğünü sırasında da Ferhunde Kalfa'nın canlandığının fakat bu olayın Ferhunde'nin umutlarının tamamen tükenişinin son basamağı olduğu söylenebilir.

“Ferhunde bu düğünde de koşacak kadar kuvvet buldu. O kalabalığın arasında dolaştıkça bu defa 'Güveyin dadısı! Güveyin dadısı' fısıltıları iştiliyordu. Bu gece odasına kapandı, senelerden beri ihmal edilerek terk olunan o artık eskimiş, sararmış, bazıları donuklaşmış kâğıt parçasını çıkararak üzerine kapandı, ağladı, ağladı...” (Uşaklıgil, 1312: 269).

Hikâye, Sabit Bey'in evliliğinden sonra Sabit Bey'in ısrarları üstüne Ferhunde'nin lalayla evlenmesi ile son bulmuştur:

“Bu düğün de geçmiş, aylar yine bifasıla-i zincir-i cereyanını sürükleye sürükleye Ferhunde'nin saçlarına bir kar tabakası daha ilave etmiş idi. Bir gece yeni güveyi gelin dadılarını içeriye çağırdılar ve yalvarmaya başladılar: ‘Evet, lala elan rica ediyor, başlarının etini yiyor, ahir ömrünün sükün saatini onların lütfünden bekliyor...’ İkisi de Ferhunde'ye sarıldılar, sarkık yanaklarından öptüler, beyaz, artık bembeyaz saçlarını okşadılar.

Ne iyi olacaktı! Onları salıvermeyeceklerdi, onlar yine burada oturacaklar, yeni çıkacak bebeğe bakacaklardı...

Gelin hanım gülererek doğacak bebeğe atfen ‘Değil mi Ferhunde bacısı?...’ diyordu. Evet, artık bu unvan-ı cedide az bir zaman kalmış, birkaç ay sonra bebek çıkacak Ferhunde, artık gelin olmaya ikna edilen Ferhunde bu bebeğin bacısı olacaktı!...

Düğün günü bütün ev halkının ısrarına karşı mukavemet edemeyerek Ferhunde süslendi, köşeye oturtuldu; nihayet işte gelin olmuş idi. Fakat saçlarını sarı, sapsarı, sırma gibi yapamamış, yapmak istememiş idi, çünkü onlar artık siyah değil, beyaz, bembeyaz, ipek gibi idi...” (Uşaklıgil, 1312: 269-270).

Bu hikâye başkaları için yaşayan ve ömrünü başkalarının hizmetinde tüketen Ferhunde'nin tek hayali olan evliliği bile ancak ‘efendiler’i istediği zaman yapabildiği ve bu olguyu geç de olsa kabullenışı üzerine kurulmuştur. Evlilik aslında esir olarak alınmış Ferhunde'nin bilinçaltında eşit olma isteğinin dışı vurumudur, denilebilir. Azat belgesi verildiğinde umursamayış sebebi de özgürlüğü ve eşitliği bir kâğıtta değil somut bir olay olan evlilikte araması fikrine bağlanmıştır. Fakat belli bir yaşa geldikten sonra bütün ümitlerini aslında azat kâğıdına bağlaması gerektiğinin ayırdına varan Ferhunde büyük bir hayal kırıklığıyla kaderine razı olmuştur. Ferhunde'nin azat kâğıdını kullanamayışı ‘kölelik’ psikolojisine de bağlanabilir. Kendisini fark ettiği andan itibaren çalıştığı konakta bulan Ferhunde özgürlüğün ne olduğunu bilmediği için ‘evlilik’ isteğini ‘esaretten kurtulma’ ve ‘kendisine ait bir ev kurma’ fikri ile eşit tutmuş bu sebeple evlilik onun için önemli bir amaç haline gelmiştir.

Ferhunde çevresiyle birlikte değerlendirildiğinde çok şanssız olarak nitelenemeyecek bir konumdadır. Kretschmer'in tanımına göre ‘siklotim’ bir aile sayılabilecek olan ev sahiplerinin Ferhunde'yi sahiplendikleri görülmektedir. O dönemde kimi aileler köle kadınları uygunsuz işlerde kullanırken kimi ev sahiplerinin de köleleri evlerinden biri olarak gördükleri bilinen bir durumdur.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Konaklarda “... köle sayısı daha az olduğu için onlarla tek tek ve yakından ilgilenme geleneği yaygındı. Efendiler, kölelere çoğunlukla ana-baba gibi davranırlar, onların yetişmeleri için ellerinden geleni esirgemezlerdi. Üstelik, kadın köleleri yaşlanmadan ‘âzâd’ ederek kendilerine uygun bir kocaya verirlerdi.”(Parlatır, 1987: 14-15). Ferhunde, değer verilen, sadakati ve çalışkanlığı takdir edilen bir kalfadır. Fakat bütün bu iyi niyetli davranışlar onda eşitsizlik hissinin oluşmasını engelleyememiş, sorgulama yeteneğine sahip olan Ferhunde, evlilik mevzusunu hedef olarak görmekle birlikte bulunduğu konuyla haksızlığa uğradığını düşünmüştür.

Ferhunde Kalfa'nın Sheldon ve Corman'a Göre Sınıflandırılması

Beden yapısı ve karakter üzerinde araştırma yapan bir diğer bilim adamı da W.H. Sheldon'dur. Sheldon üç farklı başlık üzerinde durmuştur: “Endomorfizm, mezomorfizm ve ektomorfizm”. Endomorfistler, Kretschmer'in piknik tipine, mezomorfistler atletik tipe, ektomorfistler ise astenik tipe yakın özelliklere sahiptir. Ayrıca bu tiplerin psikolojik özelliklerini de ‘viseretoni, somatotoni ve serebrotoni’ başlıkları altında incelemeye gitmiştir. Viseretinin özellikleri; hareketlerde ve tutumlarda gevşeklik, fiziki konfora düşkünlük, tepkilerde ağır oluş, beslenmeye düşkünlük, topluluk içinde yemek yemekten zevk alma, sindirmeden zevk alma, görgü kurallarına düşkün oluş ve kibarlık, toplumu sevme, toplum insanı olma tutkusu, sevgiye ve beğenilmeye karşı doyumsuzluk hissetme, başkalarına yönelme, duygusal akışta tekdüzelik, hoşgörü, kendi halinde doyumkârlık-kanaatkârlık, derin uyuma, karakter eksikliği, serbest ve kolayca başkalarıyla duygusal ilişki kurabilme yeteneği, samimiyet, bunalım anlarında başkalarına gereksinme duyma, çocuğa ve aileye bağlılık olarak gösterilir (Kretschmer,1978: 112-113). Bu ruh halini yansıtan tiplerin fiziksel özelliklerini endomorfi karşılar. Somatotoniye belirleyen nitelikler; kesin davranış ve hareketler, maceraya düşkünlük, enerjik oluş, spor yapma gereksinimi, başkaları üzerinde egemenlik kurma tutkusu, doğrudan ilişkilerde korkusuzluk hissetme, kavgada fiziki cesaret ve dövüşe yatkınlık, saldırganlık, psikolojik duyarsızlık, kapalı yerlerde kalma korkusu-klostrofobi, acımasızlık ve ince duygulardan yoksun oluş, yüksek sesle konuşmaya meyyal yapı, acıya karşı umursamazlık, topluma açık oluş, dışa dönük ruh hâli, bunalım halindeyken harekete geçme gereksinmesi, amaçlara doğru yönelme şeklinde sıralanabilmektedir. Somatotoninin fiziksel özelliklerini mezomorfi karşılamaktadır (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 113-114). Serebrotoni'nin özellikleri ise: ölçülü davranışlar, heyecanlı bir yapı, tepkilerde aşırı hızlilik, samimiyet zevki, yüksek zihni gerilim-aşırı dikkatlilik, sakınganlık- bunalım, duygu gizlerlik, heyecanları belli etmeme, yüz kaslarında ve gözlerde endişe verici hareketlilik, sosyal ilişkilerden çekinme-sosyofobi, bilinçaltına atılmış sosyal çevre, alışkanlıklara karşı direnç- alışkanlık edinmede güçlük-, açık alan korkusu –agorafobi-, davranışlarda önceden bilinmezlik, ses tonunun ölçülülüğü ve gürültüden çekinme, acıya karşı yüksek duyarlılık, uykuda yetersizlik- uyuma zorluğu-, hareketlerin ve görünüşün canlılığı, içedönük yapı, bunalım anında yalnızlığa gereksinme duyma, geleceği düşünmeye meyyal ruh hali olarak gösterilmiştir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978: 114). Serebrotoninin fiziksel özelliklerini ise ektomorfi karşılamaktadır.

İncelenmiş olan *Ferhunde Kalfa* hikâyesinin başkahramanı Ferhunde'de Sheldon'un sınıflandırmasına uygun psikolojik özellikler mevcuttur. Bu karakter fiziki yapısı ile paralel olarak viseretoni ve somatotoninin özelliklerini taşımaktadır. Ferhunde konfora düşkünlük gösterir çünkü her şeyin en kalitelisini bilmekte hatta kendisini evin kızı ile eş tutmaktadır. Ferhunde'nin kendisini Hasna ile eş tutma hadisesine konaktakilerin hareketlerinin de sebep olduğu söylenebilmektedir. Böylelikle Ferhunde hizmet etmek için alındığı evde konforu ve daha iyisini istemeyi öğrenmiştir. Bu özellik rekabet duygusunun ön planda olduğu histeri hastalığını hatırlatmakta ve Ferhunde'nin histerik özellikler de gösterdiği bulgularını kuvvetlendirmektedir. Histeri, sözcüğünün M.Ö. 6. yüzyıla kadar yaşamış Anadolu bir halk olan Etrüksler'in kullandığı ‘histrionics’ sözcüğünden türetildiği düşünülmektedir. “*Teatral gösterim, oyunculuk, fazlasıyla dramatikleştirilmiş, abartılı konuşma ve davranışlar*” anlamlarını taşıyan bu sözcük daha sonra İtalya'da yaşayan ve Roma'nın

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

çeşitli bölgelerinde gezici tiyatrolar kuran Etrüksler'in Latince bilmemelerinden kaynaklı olarak az söz ve bol mimik, jestle oynadıkları oyunların adı olmuştur. Daha sonra Hipokrat ve Platon sözcüğün asıl anlamına eklemeler yaparak değiştirip 'histeri' şekliyle kullanımına zemin hazırlamışlardır (Güçbilmez, 2009: 44). Bir diğer görüşe göre Eski Yunanca'da histeri 'uterus' yani rahim olarak isimlendirilmiştir. Önceleri histerinin sadece kadınlara ait cinsellikle ilgili bir hastalık olarak düşünülmesi bu hastalığa kadın bedeninden ve sadece kadına özgü olan bir organın isminin atfedilmesine sebep teşkil etmiştir. Platon ünlü *Timaios* adlı eserinde kadın rahminin çocuk yapma arzusuyla yaşadığını, çocuk yapmak için uygun olan yaş aralığı geçtikten sonra huysuzlanıp vücudun her yerini dolaştığını, nefes borularını tıkadığını, büyük acılara yol açıp çeşitli hastalıklara sebep olduğunu söylemektedir. Platon bu durumun çaresi olarak doğum yapmayı önermektedir. (Platon, 2001: 108-109). Psikiyatride artık bu kavram bir kişinin tipini tanımlamada da kullanılmaktadır. Cinselliğini ön plana çıkaran, dikkat çekmeyi seven, cezbedici tutumlar sergileyen, çarpıcı kıyafetler giyen, rekabetçi, duygusal olarak gel gitler yaşayan, kaprisli, yaşça ileri ve güçlü erkekleri tercih eden, abartılı davranışlarda bulunan kadınlar bu kategoriye dâhil edilmektedirler. Histeri genellikle kadınlarda görülüyorsa da erkeklerde de rastlanabilen bir hastalıktır. Erkeklerde de aşırı abartılı erkeksi tavırlar bu hastalığın alametlerinden sayılabilmektedir. Eşcinsellerde de rastlanabilmekte olan histeri günümüzde ciddi bir kişilik problemi sayılmamaktadır (Tura, 2007: 53). Kişinin yaşam kalitesini düşüren bu hastalık edebi eserlere de yansımış, yazarın hayat verdiği karakterlere kendilerine özgü huylar atfedebilmesine zemin hazırlamıştır. Takındığı konforuna düşkün tavırlarla Sheldon'un viseretonu grubunu hatırlatan Ferhunde rekabetçiliğiyle de histerik tip özelliği göstermektedir :

“Ferhunde küçük hanımla beraber büyümüşü. Beraber büyümüş olmak imtiyazı Ferhunde'ye bütün ev halkı içinde bir mevki-yi mahsus, bir kader-i müstesna vermiş idi, kaç kereler Efendi'nin ağzından işitmiş idi ki Ferhunde evin bir kızı gibidir, onun için Hasna'ya ne yapılırsa mutlaka bir aynı, biraz daha muhtazar, biraz daha hafif olarak Ferhunde'ye de yapılır; hiç olmazsa renk itibariyle bir karabet, bir müşabehet gözetilir, Hasna'ya bir bayram için mesela pembe ipekten bir kumaş alırsa Ferhunde için bir yünlü yahud bir basma fakat herhalde pembe bir şey alınır ve bu Ferhunde için iktifa olunacak bir itminan-ı vicdan idi.” (Uşaklıgil, 1312: 286).

Hasna'ya görücüler gelmeye başlayınca da kıyafetlerdeki bu rekabet artarak devam eder:

“Adet etmişti, mutlaka esvabını küçük hanımınkine takribe çalışırdı, bugün küçük hanım görücülere yeşil matinlerle çıkacak öyle mi? Ferhunde derhal karar verirdi: O da tirşe basmalarını giyecek...” (Uşaklıgil, 1312: 256).

Toplum insanı olduğunu her hareketiyle sergileyen Ferhunde, sevgiye karşı büyük bir ihtiyaç hissetmekte, ailesiz oluşunun ve karakter yapısının getirdiği bu özelliğiyle dışa dönük tutumlar sergilemekte, sevgiyi aldığı yere sevgi vermekte de gecikmemektedir. Bu sebeple evin beyi Ferhunde'ye karşılıklı iyi ilişkiler kurmayı başarabildiklerini şu cümlelerle anlatmaya çalışmaktadır:

“-Ferhunde! Sen Hasna ile beraber büyüdün, seni şimdiye kadar ondan ayrı tutmadım, sen de hepimizin memnuniyetini kazandın...” (Uşaklıgil, 1312: 261).

Bu aşırı topluma dönük davranışlar histeride de görülmekte, dikkat çekmek için yapılan abartılı haller hem viseretoninin hem histerinin özelliklerini birlikte karşılamaktadır.

Viseretoniyeye ait özelliklerden biri olan “çocuğa ve aileye düşkünlük” özelliği ise hikâyenin hemen bütün paragraflarında yer bulmaktadır. Ferhunde, evin sahiplerini kendi ailesi gibi benimsemiş, onlara sadakat göstermiştir. Yine Ferhunde'nin en önemli problemi kendisine ait bir aile kurabilmenin ilk adımı olan evliliği gerçekleştirebilmektir. Evin küçük beyi Sabit'e karşı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

tutumları ve bir zaman sonra Sabit'in gönüllü olarak dadısı sıfatını üstlenmesi onun çocuklara karşı ilgisini gösteren ayrıntılar olarak sunulabilir:

“Çocuğu çıldırmasıya sevdi, hemen bütün hizmetini üstüne aldı, hele çamaşırları yıkamak vazifesini herkesten esirgedi. Zıbınlarını, gömleklerini çitiledikçe ta çamaşırlıktan sesi işitilirdi: “sevsinler de sevsinler! Kendisine göre çamaşırları da varmış...”

...Ona artık Ferhunde Kalfa denilmiyor, Sabit Bey'in dadısı deniliyordu. Bu unvan başka ağızlara da sirayet ederek yavaş yavaş Ferhunde Dadı unvan-ı resmiyesiyle tanılır oldu ve bu güya onu yirmi sene ihtiyarlattı.” (Uşaklıgil, 1312: 265).

Somatotoninin kimi özelliklerinin de Ferhunde'de mevcut olduğu görülmektedir. Başkaları üzerinde egemenlik kurma isteği Ferhunde'de baskın bir şekilde görülmekte Hasna'nın hayatının en önemli kararlarında ona psikolojik baskı yapma hakkını kendisinde görmektedir. Önceleri evlilik konusunda Hasna'ya baskı kurduğu ve onu kendi istekleri doğrultusunda yönetmeye çalıştığı görülür:

“Görücülerin yanından çıkılınca, pürhelecan küçük hanımla beraber koşar, onunla odaya kapanır, küçük hanımın boynuna sarılır, zapta kuvvet bulamamış bir feveran-ı sürür ile: -‘Çıldırдың mı? Ne oluyorsun? Kendine gel Ferhunde!...’ ihtarlarına rağmen öper, öperdi. İlk defalarında:- “Ah!Bilsen küçük hanımcığım, ne kadar sıkıldım, ne kadar sıkıldım!...” derdi, sonraları:-‘Artık alıştım, şimdi üzülüyorum, artık olup bitse, artık gelin oluversen de...’ demeye başlamıştı.” (Uşaklıgil,1312: 257).

Ferhunde aynı baskının daha yoğununu Hasna'dan çocuk yapmasını istediğinde de uygular. Çünkü Hasna ancak çocuk yaptığında Ferhunde hedefi olan evliliğe kavuşabilecektir:

“...Doğrudan doğruya sormaya cesaret edemez, bir küçük kelime-yi istifsarın hafaya-yı emeline nüfuz edilmesine sebebiyet vereceğinden ihtirazen sükut ederek beklerdi. Fakat günler aylar geçiyor, utanarak, her vakit her şey hakkında biteklif görüştüğü küçük hanımından bu defa sıkılarak sormaya cesaret etti: ‘Küçük hanımcığım yapıyınız kaldık, bize ne vakit bir eğlence çıkacak?’ Aldığı cevap hiç hoş değildi: ‘Aman Ferhunde sen de hiç yeni gelinliğimi bilmeyeyim mi?’

O günden sonra Ferhunde'nin başına ağrı geldi, dilim dilim limon keserek kahveye batırdıktan sonra başına bağladı ve hep evin içinde akşama kadar böyle dolaştı. Artık zavallı kalbi isyan etmeye başlıyordu, demek küçük hanım eskiyecek ondan sonra çocuk doğuracak, daha sonra Ferhunde düşünülecek?

Artık titizleşiyor, olmayacak bahanelerle kavgalar icat ediyor, damat bey biraz yüksek sesle bir şey söylese yukarıya çıkıp saatlerle ağlıyordu.

Bazen sabahları kalktıkça yatağının içinde oturur uzun uzun düşünerek düğünden beri geçen zamanın hesabını bulmaya çalışırdı, kendi kendisine ‘Mevlûdden sonra idi, üstüne yazın Kadıköyüne gittik, bir sene de Kanlıca'da kaldık, şimdi yine yaz geliyor...’ diye seneleri birbirine ekleyerek bir yekûn bulmak ister, sonra ‘Üç sene... üç sene olmuş...’ nidasıyla terceme-yi hayret ederken birden bir şey kalbini kıvırırdı: ‘Bir sene de yazı burada geçirdik. Demek dört sene oluyor. Dört sene! Küçük hanım hala yeni gelinliğini bilecek.’

O vakit küçük hanıma düşman olur; o sabah aşağıya indikten sonra bütün hizmetini ters bir suretle çatık kaşlarla görürdü.” (Uşaklıgil, 1312: 262-263).

Ayrıca Ferhunde'nin somatotoninin bir diğer özelliği olan acıya karşı dayanıklı oluş özelliğini de taşıdığı metinden edinilecek sonuçlardan biridir. Gençliğinde Hasna'nın evlenmesi, çocuk doğurması, çocuğu büyütmesi gibi sorumluluklarına çok büyük yardımları olduğu gibi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

yaşlandığında da Sabit'in düğününe olanca gücüyle koşmuş ve bu işi de bedensel ve duygusal yıkımlar yaşamasına rağmen büyük bir başarıyla atlattır. Bu hızın ve özverinin altında yatan etmenlerden biri de yine histerik bir tutuma işaret eder, denilebilir. *Histeri Üzerine Çalışmalar* adlı eserde iki çeşit histeriden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki kişinin hastalığının tam olarak ortaya çıkmasından önce de çeşitli belirtiler göstermesine dayanan eğilimsel histeridir: “Eğer açık hastalığın başlamasından önce bu tür hipnoid durumlar zaten varsa bunlar duygunun hastalandırıcı anıyı izleyen bedensel görüngülerle birlikte yetiştireceği toprağı salar. Bu eğilimsel histeriye denk düşer.” (Freud, Breuer; 2001: 61). Diğeri ise bir zedelenme ya da baskılama dışında gelişen ruhsal olarak edinilmiş histeridir: “...ağır bir zedelenmenin (bir zedelenmesel nevrozda olduğu gibi) ya da zorlu bir baskılamanın (örneğin cinsel bir duyguyu) başka bakımlardan etkilenmemiş insanlarda bile fikir grupları arasında bir ayrışma gerçekleşebileceğini de bulduk ve bu da ruhsal olarak edinilmiş histerinin düzeneği olabilir.” (Freud, Breuer; 2001: 61). Bu iki histeri türünden Ferhunde karakterinin kendisini fark ettiğinden beri esirlik, ait olamama duygusu içerisinde bulunduğu ve tüm duygularını bastırdığı üstelik hayal ile gerçeği yer yer karıştırdığı göz önünde tutulursa “eğilimsel histeri”ye yakın olduğu söylenebilir. Çünkü Ferhunde küçüklüğünden itibaren çevresinde gelişen her olayı kendisiyle ilişkilendirerek hayal dünyasına sığınmıştır. Freud'un eserinden hareketle ‘hipnoid durum’lar olarak nitelendirilebilecek bu hayaller histerinin önemli beslenme kanalı olarak görülmektedir. “Bu eğilimsel hipnoid durumların kökeni hakkında söyleyecek yeni hiçbir şeyimiz yok. Görüleceği üzere onlar sıklıkla sağlıklı insanlarda bile çok yaygın olan ve örgü ya da benzeri uğraşların kadınların özellikle daha yatkınlaştırdığı gündüz düşlerinden gelişirler.” (Freud, Breuer; 2001: 61). Bu tanımdan hareketli sürekli ev işleri ile uğraşan Ferhunde'nin gündüz düşü kurma becerisinin geliştiği söylenebilir. Hikâyenin birçok yerinde Ferhunde'nin bu düşleri ile gerçek hayatı karıştırarak katarsis/arınma hali yaşadığı yorumu yapılabilir. Bireysel psikolojinin kurucusu olarak bilinen Alfred Adler özdeşleşme hadisesini şöyle açıklamaktadır: “Bu işlevin nereden kaynaklandığını, kendini sanki bir başkasıymış gibi hissetme gücünün nasıl bir kökene dayandığını araştırırsak, bunu insanda doğuştan var olan toplumsallık duygusuyla açıklamak gerektiği sonucuna varırız. Özdeşleme aslında evrensel bir duygudur; içimizde yaşayan, tümüyle asla kendisinden vazgeçmeyeceğimiz, bize kendi bedenimiz dışındaki nesnelere aynı duyguları paylaşma gücünü kazandıran tüm evrensellikler arasındaki ilişkinin bir yansımasıdır.” (Adler, 2010: 84). Ferhunde'nin sosyal statüsünün farkında olması sebebiyle rekabet duygusunu tatmin edemediği durumlarda özdeşleşmeyi seçerek tatmin olduğu da söylenebilir. Bu özdeşleşme hadisesi gerçekleşirken de somatotoninin ‘acıya karşı dayanıklılık ve atılganlık’ özelliklerinin belirgin şekilde Ferhunde’de kendisini gösterdiği söylenebilir:

“Onun için Hasna'ya görücüler gelmeye başlayınca Ferhunde gizli bir sevinç duydu, bu görücüler kısmen kendisine de bir mübeşşir-i izdivaç hükmünde idiler, mademki küçük hanımdan ayrı tutulmuyor. Görücüler geldikçe ona kanatlar takılır, merdivenlerden uçarak iner çıkar, yaşmakları feraceleri almak vazifesini başkalarına bırakarak soluk soluğa koşar, küçük hanıma haber verir, giyilecek esvap hakkında uzun uzun mücadeleler eder, sonra bir aralık ortadan kaybolur, beş dakika sonra değişmiş olarak avdet ederdi. En mühim vazife onun idi: Misafirlere kahve verirdi ve bu rasime-i mahsusa için bittabi Ferhunde giyinir kuşanırdı.

...Sonra küçük hanım önde, Ferhunde Kalfa arkada görücülerin huzuruna çıkılırdı. Kahveleri verdikten sonra Ferhunde gider ta küçük hanımın sandalyesine muvazi bir yerde gözlerini y indirerek, derunî bir hicap ile kızarak, ta kalbinden gelen bir irtiaş ile elinde kahve tepsisi titreyerek bekler, burada beş on dakika küçük hanımla beraber görücüye çıkmış bir kız hayatını yaşardı.” (Uşaklıgil, 1312: 256).

Ferhunde bu hisleri sadece görücüler karşısında değil düğün hazırlığı yaparken de yaşamaktadır:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

“Kıskanmıyor, bilakis o muntazır olan sıra çabuk gelmek için herkesten ziyade o telaş ediyor, her sabah çarşıya çıkılmak lüzumunu küçük hanımın hatırına o getiriyordu. Bu çarşı seferlerinde hanımlara o refakat ediyor, işlenmiş terlik kutuları, türlü türlü kumaş paketleri, sırmalı bohçalar, havlular kollarının arasında biriktikçe bunların başkasına taşıttırılmasına küsüyordu. Bunları koltuğunun altında, göğsünün üstünde taşıdıkça, sıktıkça güya nefsince bir takrib hasıl oluyor, onlardan mesam-ı ruhuna bir buy-ı hülya, bir müjde-yi saadet geliyordu.

Çarşıda refakat hakkını kimseye bırakmadığı gibi evde dikilecek, yapılacak şeylere de kimseyi karıştırmadı, bir gece “Haydi! Artık yoruldu git de yat!..” dedikleri için hüngür hüngür ağlamış, saatlerce matem tutmuş idi.” (Uşaklıgil, 1312:259-260).

Ferhunde'nin ağlama sebebi onu hayal dünyasından, isteklerinden koparıp gerçek dünyayı ve mevkisini hatırlatan dış ortama ve dış seslere karşı bir tepki koymasındandır. Hasna'dan sonra her şeyin kendisinin hakkı olduğunu düşünen ya da öyle düşünmek isteyen Ferhunde, bu haktan mahrum kalınca hayallerini gerçekleştirme müjdesinden de mahrum kalacağını düşünmektedir. Özdeşleşme ile birlikte gelen bu katarsis/arınma hâli Ferhunde'nin kısa zaman için de olsa kurduğu hayalleri gerçekleşmiş gibi hissetmesine sebebiyet vermektedir. Hayal dünyasıyla arasına giren her türlü dış etkeni düşman olarak algılama eğilimindedir.

Ferhunde'nin aynı fiziksel dayanıklılığı Hasna'nın düğününde de gösterdiği belirtilebilir. Hedefine çok yaklaştığını düşünen Ferhunde için fiziksel yorgunluğun hiçbir önemi yoktur, hatta bu hâl ona keyif vermektedir:

“Düğünde Ferhunde'nin güya şahsiyeti tadid etti. Bir Ferhunde'den yüz Ferhunde çıktı, her tarafta ona tesadüf olunuyor, her iş başında o görülüyordu. Bu düğün bir nevi onun düğününü mukaddimesiydi. Böyle pürsürür u telaş kalabalığın içinde koştukça kendisine de bir parça gelin oluyor nazarıyla bakıyordu.” (Uşaklıgil, 1312: 262).

Ferhunde'nin var gücüyle koşturduğu son sahne Sabit'in düğünüdür. Bu düğün ömrü boyunca hem fiziksel hem de duygusal olarak büyük bir güç gösteren Ferhunde'nin son kez çırpınmasıdır denilebilir. Çünkü bu düğünün ardından çökmüş ve çökkünlüğünü kabullenmiş bir Ferhunde ile yüz yüze gelinir:

“Ferhunde bu düğünde de koşacak kadar kuvvet buldu. O kalabalığın arasında dolaştıkça bu defa ‘Güveyin dadısı! Güveyin dadısı’ fısıltıları işitiliyordu. Bu gece odasına kapandı, senelerden beri ihmal edilerek terk olunan o artık eskimiş, sararmış, bazıları donuklaşmış kağıt parçasını çıkararak üzerine kapandı, ağladı, ağladı...” (Uşaklıgil, 1312: 269).

Somatotoninin diğer bir özelliği olan gürültücülüğün Ferhunde'de de bulunduğu kimi satırlarda işlenmiştir. Hasna'nın düğününde evi telaş ve neşeyle doldurması onun gürültücülüğünü göstermektedir:

“Ona hep cihazlık cariye sıfat-ı mümtaziyesiyle ‘Kalfa!... Kalfa!...’ diyorlar Ferhunde Kalfa tarafından yükselen bu hitap ihtiram arasında bir iki sene sonra bir hayırlı sırada yapılacak olan düğünün mukaddemat-ı lezaizini bu günden duyarak düğün evini sürür ve telaşla dolduruyordu.” (Uşaklıgil, 1312:262).

Sabit'in çamaşırlarını yıkarken de aynı şen şakrak, yüksek sesli eda takip edilebilir: “Zıbınlarını, gömleklerini çitiledikçe ta çamaşırlıktan sesi işitilirdi: ‘Sevsinler de sevsinler! Kendisine göre çamaşırları da varmış...’” (Uşaklıgil, 1312: 265). Bu gürültücülük histerinin ‘dikkat çekme amacıyla yapılan abartılı hareketlerde bulunma’ özelliğini de hatırlatmaktadır.

Somatotoninin diğer özellikleri olan bunalım halindeyken harekete geçme isteği ve amaca yönelme özellikleri de Ferhunde Kalfa'da mevcuttur. Ferhunde'nin büyük buhranlar atlattıktan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

sonra büyük heveslere kapılarak aşırı tepkiler verdiği gözlemlenebilmekte, amaç olarak belirlediği 'evlilik' konusu gündeme oturunca Kretschmer'in belirlediği kıstaslara göre mani-melankoli arasında keskin geçişler yapmaktadır. Ayrıca tüm bu dikkat çekmeye yönelik abartılı davranışları ve asıl problemini dillendirmeden farklı konular üzerinden yansıtarak içindekileri dışa vurma çabaları Ferhunde Kalfa'daki histeri şüphesini güçlendirmektedir.

Ferhunde'nin hem bulunduğu konum hem de kişilik özelliği itibarıyla isteklerini saklaması ve doğrudan iletişime geçememesi histerik ruh halini tetikleyen özelliklerin başında gelmektedir. Beliz Güçbilmez, histeri kavramını Namık Kemal tiyatroları üzerinden irdelediği makalesinde Héléne Cixous'tan yaptığı alıntıyla histeri ve sükûnet arasındaki bağın altını çizme gereği duymuştur. Cixous'a göre histerinin ilk işareti sessizliktir. Histerikler, sözcüklerle değil bedenleriyle konuşmaya başlamışlardır fakat bu konuşmaları da dış ortamda yankı bulmamakta, önemsenmemektedir. Bu hal kişinin içerisinde çok fazla söz biriktirmesine sebebiyet vermektedir (Güçbilmez, 2009: 42). Bu tanım tam da Ferhunde'yi karşılar niteliktedir. Ferhunde isteklerini net bir şekilde belirtmek yerine üstü kapalı bir şekilde anlatmayı hatta aşırıya kaçan hareketleriyle dışa vurmaya tercih etmekte yahut farkına varmadan gerçekleştirilmektedir. Evlilik isteğini önceleri Hasna'ya gelen görüncülere karşı gösterdiği aşırı hareketlerle dışa vurmaya başlamıştır. Daha sonra ise her olayı kendi evliliğiyle bağdaştırmaya başlamıştır.

Hikâyenin yazıldığı dönemde Ferhunde gibi esir kadınların dışında hür ve zengin kadınların da çok rahat iletişimde bulunmadıkları, bilhassa evlilik gibi 'mahrem' konuları açıklıkla dillendiremedikleri göz önünde tutulursa Ferhunde'nin buhranlarını tetikleyen özgürlükten yoksunluk duygusunun onu tepki koymaktan uzaklaştırarak içe kapanık bir ruh haline sürüklediği yorumu yapılabilmektedir. *Histeri Üzerine Çalışmalar* adlı eserde içe dönük ruh hali, tepki koyma ve histeri arasındaki ilişki şöyle değerlendirilmiştir: "*Bir anının silinmesi ya da duygusunu yitirmesi değişik etmenlere bağlıdır. Bunların en önemlisi bir duygu uyandıran olaya enerjik bir tepkinin bulunup bulunmamasıdır. 'Tepki' sözcüğüyle burada, deneyimlerin bize gösterdiği üzere duyguların deşarj edildiği tüm bir istençli ya da istençsiz refleksler sınıfını-ağlamaktan öç alma eylemine dek- kastediyoruz. Eğer yeterli bir miktarda tepki oluşursa duygunun büyük bir kesimi yok olur. Lengüistik kullanım 'ağlayıp içini boşaltmak', 'istim boşaltmak' gibi deyimlerle bu gündelik gözlemlerin tanıklığını yapmaktadır. Eğer tepki baskılanırsa duygu anyı ilişik olarak kalmaktadır. Yalnızca sözcüklerle bile olsa, bedeli ödenmiş bir yaralanma benimsenmek zorunda kalınmış olandan çok farklı biçimde anımsanır. Dil bu ayırımın da zihinsel ve fiziksel sonuçlarıyla ayırdındadır; sessizce acısı çekilmiş bir yaralanmayı 'bir içten yaralanma' diye adlandırır."*

(Freud, Breuer, 2001: 56-57). Ferhunde genelde ağlama krizleriyle, baş ağrılarıyla bu yoğun duygu durumundan sıyrılmayı başararak tekrar ümit edebileceği olaylar bulmaya çalışır. Aslında bu küçük beklentiler onun yaşama tutunma sebepleridir. Yine somatotoninin 'bunalım halindeyken harekete geçme gereksinmesi' uçlarda seyreden bu ruhsal yapıyı destekler nitelikteki bedensel özelliklerdendir.

Halit Ziya Uşaklıgil, *Ferhunde Kalfa* hikâyesinde bir esir cariyenin hayatını incelikli tasvirlerle sunmuştur. Ferhunde'nin beden yapısı ve ruh hali arasındaki paralellikler onun karakter yapısını anlamada önemli ipuçları olarak görülebilir. Ferhunde histerik tip olarak adlandıran tipe meyyal bir yapıdadır. Rekabetçi oluşu, dikkat çekmeyi ve ilgi görmeyi sevişi, tepkilerini susarak bastırma yoluna gidip bu bastırılmış duyguları daha farklı konularda abartılı davranışlarda bulunarak ortaya koyması bu tespiti destekler niteliktedir.

Ferhunde karakterinin Sheldon'un sınıflandırmasına göre özelliklerine bakıldığında ise Kretschmer'in atletik-piknik tipinin yansıması olarak viseretonu ve somatotoninin özelliklerini gösterdiği, fiziksel olarak da endomorfi ve mezomorfi arasında bir tip olduğu söylenebilir. Ferhunde'nin konfora düşkün bir kişilik olması, ev halkı ile kurduğu iyi diyaloglar, sevgiye karşı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

doyumsuzluk göstermesi, samimi davranışları, çocuğa ve aileye düşkünlüğü onu endomorfik gruba; başkaları üzerinde egemenlik kurma isteği, dışa dönük davranışları, acıya karşı umursamaz tavırları, gürültücülüğü, bunalım halindeyken harekete geçme isteği, amaçlara yönelme gibi özellikleri onu mezomorfik gruba yaklaştırmaktadır. Somatotoni ve viseretoninin özelliklerini barındıran Ferhunde histerik kişiliğiyle bedenen ve ruhen Sheldon'un kuramını destekler mahiyette çizilmiş bir karakterdir.

Yüz yapısı ile karakter arasında sistemli ilk çalışmayı yapan kişi Dr. Louis Corman'dır. Yüz hatlarına göre 'yayılma ve çekilme' özelliklerini inceleyen Corman'a göre çekinik yüz hatları içe dönüklüğü yayvan yüz hatları ise dışa dönüklüğü vurgulamaktadır. (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 148-151). Ferhunde Kalfa'da dikkat çeken bir diğer fiziksel özellik de Corman'ın "yayılma ve çekilme" kuramlarıyla örtüşen taraflarıdır. Dr. Corman yüzü üç alana ayırmıştır. Corman'a göre ağız ve çenenin yer aldığı alt kısım 'içgüdüsel yaşam alanı'nı; burnun, kulakların, elmacık kemiklerinin ve gözlerin yer aldığı orta kısım 'duygusal yaşam alanı'nı; kaşların ve alnın yer aldığı üst kısım ise 'kültürel yaşam alanı'nı belirlemektedir (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 156). Ayrıca Corman yüz hatlarında 'yayılma' ve 'çekilme'den de bahsetmiştir: "*Yayılma ve çekilme, bir diğerine zıt iki etkinlik biçimi olmakla birlikte her bireyde vardır, ancak oranları değişiktir. Kalımsal getirimler ve çevre koşulları bunları bir bireyde dengeleyebileceği gibi, birini bir ölçüde veya tümüyle bastırıp, diğerini egemen kılabılır. Yayılma çevreye açılma, dışarıya yönelme, dış dünyaya eğilim duyma olarak alınırsa, çekilme de, kendi özüne dönme, içine yönelme, kabuğuna çekilme olarak kabul edilebilir. İşte bu psişik içeriğin, yüz yapısında da karşıtını bulduğu düşünölmüş, psişik olarak yayılmanın egemen olduğu tipte, yüzün genişleyip yayıldığı; çekilmenin, büzülmünün, kabuğuna çekilmenin egemen olduğu tipte yüzün daraldığı, küçüldüğü ana kuram olarak kabul edilmiştir.*" (Kretschmer, Sheldon, Corman, 1978 148).

Bu bilgilerden hareketle, Ferhunde'nin "yumukça siyah gözler"i (Uşaklıgil, 1312: 257) onun yüzünün duygusal alanının çekinik yani içe dönük olduğunu göstermektedir. Ferhunde'nin "*pek ziyade utandığı zaman donuk bir tabaka-yı ihmimir altında dalgalanan kışmırı bir rengi*" (Uşaklıgil,1312: 257) ayrıca metnin kimi yerlerinde leitmotif olarak tekrarlanan Ferhunde'nin başını önüne eğme hareketi içe dönük ruh haline sahip olduğu kanısını pekiştiren ve yazarın okuyucuyu Ferhunde'yi anlamak yolunda cesaretlendirdiğı ayrıntılar olarak anlamlandırılabilir. Ferhunde muhtemelen duygusal alanı çekinik bir yüz yapısına sahiptir.

Ferhunde'nin metinde yer bulan ruhi özellikleri ise onun duygusal alanının yanı sıra içgüdüsel alanının da ön planda olduğunu göstermektedir. Ferhunde'nin psikolojisi esas alınarak bir yüz tasviri yapılacak olursa ağız ve çene kısmının geniş olabileceğı kuvvetle muhtemeldir. Konfora düşkünlüğü, evliliğe, aileye ve topluma verdiği değer Corman'ın kuramına göre belirgin bir ağız ve çene yapısı gerektirmekte, metinden yararlanılarak incelenen Ferhunde'de de bu özelliklerin mevcut olduğu görölmektedir.

Ferhunde'nin kültürel alanını belirleyen alın kısmının çok dar olmadığını, "kısa kısa siyah kaşlar"ının (Uşaklıgil, 1312: 257) ise onun kültürel olarak içe dönük olduğunun delili sayılabileceğini söyleyebiliriz. Başka bir ülkeden getirilerek çocukluğundan itibaren ait olmadığı bir kültürle yetişen bu halayık kız, kendi mevkisinin farkında oluşuyla düşünme ve kıyas yeteneğine sahip olduğunu göstermektedir. Ferhunde, Hasna ile arasında sosyal statü farkının olduğunun bilincindedir fakat sosyal statü farkını ortadan kaldırıp bir kıyasa giriştiğinde kendisini Hasna'dan daha aşağı görmemektedir. Sosyal statünün farkına vardığı sahnelerden biri Hasna'ya çeyiz alındığı bölümdür. Ferhunde Hasna'ya alınan çeyizlerden istemektedir fakat ona küçüklüğünden itibaren hissettirilen bir kademe daha düşük kalitesiyle yetinmeyi bilmektedir:

"Böyle eve neler taşıdı! Terden yaşmağı yanaklarına yapışarak , yorgunluktan soluya soluya İstanbul'un bin köşesinden neler neler getirdi! Ve hep bunlar alınırken, beğenilirken

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

kendisini, kendi düğününü düşünür, bir hiss-i tabii insaf ile mevkiini tayin hülyalarını tadil etmekle beraber bunlardan, bütün bu kumaşlardan, işlenmiş şeylerden, gümüş evaniden kendisine de küçük kıtada, daha az, daha ucuz, daha sade bir cihaz tertip ederek içinden, ta harîm-i vicdanından türlü emellere yol açardı: 'Şundan ben de alayım, varsın biraz daha sade olsun', 'bunun elbette bir ucuzunu bulurum, ama daha küçük olacakmış ne zararı var?' derdi." (Uşaklıgil, 1312: 259).

Güzellik bakımından Hasna ile arasında muhakeme yaptığı tabloda ise kendine güvenen bir Ferhunde ile karşı karşıya gelinir fakat evden aşırılan kırık ayna ve hiçbir zaman sahip olamayacağı sarı saçlar yine statü farkını ortaya koymakta gecikmez:

"Kendi güzelliğine itimadı vardı, hatta görüncüler gelmeye başladıktan sonra küçük hanımla kendi arasında mukayeseler kurar, nisbetler tayin eder, netice-yi hesapta kendisine pek de medar-ı iftihar olmayacak yekunlar çıkarmazdı. Onun kısa kısa siyah kaşları, yumukça küçük siyah gözleri, pek ziyade utandığı zaman donuk bir tabaka-yı ihmizar altında dalgalanan kıymiri bir rengi geniş omuzları altında gittikçe darlaşan gövdesiyle hoş bir endamı vardı. Bütün bu mecmuyu eski kırılmış bir aynadan aşırılarak kemal-i ihtimam ile muhafaza olunan el kadar bir parçada uzun uzun tedkik ederek hükmetmiş idi ki Ferhunde Kalfa öyle yabana atılacak bir şey değildir. Yalnız küçük hanımın bir şeyini kıskanırdı. Evet bunu kendi nefesine karşı da itiraf etmiş idi, sarahaten bila te'vil kıskanırdı: Sarı saçlar... Kaşlara, gözlere, tene o kadar ehemmiyet vermezdi, bunlar için hep kendisine ta'dil edilecek kıymetler, meziyetler bulunurdu, fakat saçlar... Ah! Mümkün olsa onları değiştirmek, bu kara şeyleri sarı, sapsarı sırma gibi yapmak mümkün olsa!.." (Uşaklıgil, 1312: 257).

Ferhunde bütün bu muhakemeleri içinden yapar ve dış ortamda hiç kimse ile paylaşmaz. Düşüncelerini çok fazla dillendirmemesi Ferhunde'nin düşünsel olarak içe dönük olduğunun başka bir kanıtı mahiyetinde gösterilebilir. Duygusal ve içgüdüsel konular devreye girdiğinde gayet atak ve hatta kimi zaman saldırgan olan Ferhunde düşünsel alanda daha geri plandadır. Bunda hem konumu gereği düşüncelerinin çok fazla önemsenmeyeceği kanısı hem de kişilik özelliği ön plana çıkmaktadır. Hikâyenin sonunda "Tamam! diyordu. Bekle bekle de lalaya var..." cümlesiyle ilk kez tam ve net olarak fikrini açıklama cesareti gösteren Ferhunde'nin bu geç kalmış tepkisi zamanlamadaki bu gecikiş sebebiyle akis bulamamış, Ferhunde hiç istemediği lalaya uzun bir bekleyişten sonra varmıştır.

Ferhunde Kalfa, Louis Corman'ın yüz hatlarından hareketle karakter tahlili metoduna göre incelendiğinde duygusal ve kültürel alan itibariyle çekinik, içgüdüsel alan itibariyle yaygınlığa meyyal yüz hatlarına sahiptir.

Sonuç

Bedenin kişinin ruh hali üzerindeki etkisi, mizaç-ruh hâli zıtlığı yahut paralelliği, iç-dış ya da öz-kabuk konuları her çağda hemen her kesimden insan tarafından merak edilmiş konulardır. Morfoloji, tıp, biyoloji, ilm-i sima, ilm-i kıyafet, estetik, astroloji, psikoloji, sosyoloji, edebiyat gibi bilimlerin temel problemlerinin de bu uyum/uyumsuzluk mevzusu üzerinden ilerlediği bilinmektedir.

Yüzyıllarca insan bedeninin ruhuna olan etkileri, doğuştan gelen bazı fiziksel özelliklerin kişinin mizacında oynadığı rol üzerinde durulmuştur. İnsanla doğrudan ilgili bilimlerin başında gelen edebiyatta da bu konu dikkat çekici bir hâl almış, yazarın gerek kendi kişisel özelliklerini yansıttığı gerek hayal gücünü kullanarak ya da gözlemlerinden yararlanarak hayat verdiği karakterlerinin bedenleriyle uyumları/uyumsuzlukları romanı derin düzeyde anlamlandırabilmek açısından irdelenme gereği yaratmıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Çalışmada ele alınmış olan *Ferhunde Kalfa* hikâyesinin başkahramanı olan Ferhunde Kretschmer, Sheldon ve Corman'ın *Beden Yapısı Yüz Yapısı ve Karakter* eserinden hareketle incelenme yoluna gidilmiş, Ferhunde'nin mizacı ile beden yapısı arasında paralelliklerin bulunduğu tespit edilmiştir. Sima ilmiyle de ilgilendiği bilinen yazarın ayrıntılarına kattığı bu incelik hikâyenin daha gerçekçi olmasına ve karakterin yaşayan bir kimliğe bürünmesine zemin hazırlamıştır.

Ferhunde, Hipokrat'ın sınıflandırmasına göre geniş bir göğüs kafesine ve balıketine sahip, lenfatikler gibi iyimser, kendisini karamsarlığa kaptırmayan, konağa neşe ve canlılık katan, istek düş ve heyecanlarının tutsağı olma özellikleriyle “kanlı” grubuna; Kretschmer'in sınıflandırmasına göre “geniş omuzlar altında gittikçe darlaşan gövde”si ve renklere karşı duyarlılığı ile “pikniğe yakın atletik” gruba; Sheldon'un sınıflandırmasına göre Ferhunde'nin konfora düşkün bir kişilik olması, ev halkı ile kurduğu iyi diyaloglar, sevgiye karşı doyumsuzluk göstermesi, samimi davranışları, çocuğa ve aileye düşkünlüğü onu endomorfik gruba; başkaları üzerinde egemenlik kurma isteği, dışa dönük davranışları, acıya karşı umursamaz tavırları, gürültücülüğü, bunalım halindeyken harekete geçme isteği, amaçlara yönelme gibi özellikleri onu mezomorfik gruba; Corman'ın yüz hatlarından yaptığı analize göre Ferhunde'nin “kısa kısa siyah kaşlar”ı ve “yumukça siyah gözler”i ile “duygusal olarak çekinik” gruba dâhil edilebildiği görülmektedir. Bunun yanında Ferhunde'nin zevke ve konfora olan düşkünlüğü, topluma karışma isteği, dışa dönüklüğü onun içgüdüsel olarak ‘yaygın’ bir ağız ve çene yapısına sahip olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Kretschmer'in “beden yapısı ile bu yapıdan kaynaklı olarak ortaya çıkan rahatsızlıklar” sınıflandırmasına göz atıldığında Ferhunde'nin beden yapısı ile ani ve aşırı öfkeye kapılmayan, içli ve duygulu, bir şeye canı sıkıldığında öfkesini o anda karşısında bulunanın üzerine boşaltmayan, içine atan, büyük bir duyarlılıkla acılar içinde kıvranan “psikoz manyak depresiv” gruba dâhil edilebileceği; zaman zaman fazla hareketli ve heyecanlı oluşuyla maniye ve ara sıra geçirdiği buhranlar, ağlama krizleri sebebiyle melankoliye hatta ev halkının her konuşmasını kendi üzerine alınmasıyla paranoyaya meyyal bir ruh haline büründüğü görülmektedir. Ferhunde'nin histerinin tanımına uygun davranışlar sergilemesi münasebetiyle Uşaklıgil'in bu eseri ‘histeri’ çerçevesinde de incelenmeye müsaittir.

Servet-i Fünûn döneminde eserler kaleme almış olan Halit Ziya Uşaklıgil, çizmiş olduğu karakterlerindeki canlılık, tasvirlerindeki açıklık ve psikolojik duyarlılık sebebiyle Türk edebiyatında çığır açmış, roman ve hikâyenin olgun bir seviyeye ulaşmasını sağlamıştır. Realist akımın da tesiriyle Uşaklıgil beden ve ruh tasvirlerine özen göstermiş, böylelikle okura gerçek hayattan kesitler sunarak okuyucuya roman karakterini daha yakından tanıma fırsatı vermiştir. İncelenmiş olan *Ferhunde Kalfa* hikâyesinin başkahramanı olan Ferhunde'nin de hem derin ruh ve beden tasvirleri yapılmış hem de bu iki yapı arasında uyum sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- ADLER, Alfred (2010), **İnsanı Tanıma Sanatı**, İstanbul: Say Yayınları.
- AĞCA, İmran (2008), **Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Yapı Tema**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- ALPTEKİN, Turan (2001), **Ahmet Hamdi Tanpınar, Bir Kültür, Bir İnsan**, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- ERCİLASUN, Bilge (2004), “Servet-i Fünûn Edebiyatı”, **Büyük Türk Klasikleri**, Cilt: 9, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI (2003), **Marifetname**, İstanbul: Eren Ofset.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

- FREUD, Sigmund, Josef BREUER (2001), **Histeri Üzerine Çalışmalar** (Çev. Emre KAPKIN), İstanbul: Payel Yayınevi.
- GÜÇBİLMEZ, Beliz (2009), “Türk Tiyatrosunun Huzursuz Rahmi Yahut Namık Kemal Melodramında Histeri”, **Tiyatro Araştırmaları Dergisi**, Ankara: 2009, S.28, s.41-60.
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk (2010), **Halit Ziya Uşaklıgil**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İBN-İ SİNÂ (1995), **El-Kânûn Fi't-Tıbb Birinci Kitap** (Çev: Prof. Dr. Esin KÂHYA), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İBN-İ TUFEYL (2006), **Hayy Bin Yakzan**, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (2003), **Hikâye Tahlilleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KRETSCHMER, Ernest, W.H. SHELDON, Louis CORMAN (1978), **Beden Yapısı Yüz Yapısı ve Karakter**, (Çev. Mümtaz TURHAN), İstanbul: Altınköprü Yayınları Psikolojik Seri: 2.
- OKTAY, Ahmet (2008), **Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları Sosyal Realizm Üstüne Eleştirel Bir Çalışma**, İstanbul: İthaki Yayınları.
- ÖZTÜRK, Nurettin (2001), **Türk Edebiyatında İnsan**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- PARLATIR, İsmail (1987), **Tanzimat Edebiyatında Kölelik**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- PLATON (2001), **Timaios**, (Çev. Erol Güney, Lütfi Ay), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- PLATON (2013), **Devlet**, (Çev. Sabahattin EYÜBOĞLU- M. Ali CİMCOZ), İstanbul: Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi Kültür Yayınları, 24. Basım.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (2011), **Toplum Sözleşmesi** (Çev. Vedat Günyol), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi.
- ŞEMSETTİN SAMİ (2010), **Kamus-ı Türkî**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2003), **19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- TURA, Saffet Murat(2007), **Histerik Bilinç**, İstanbul: Metis Yayınları.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (1312), **Bir Yazın Tarihi**, İstanbul: Âlem Matbaası.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya (2010), **Hikâye** (Yayına Hazırlayan: Fazıl GÖKÇEK), İstanbul: Özgür Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

